

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ

આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૮૨૮/૧૯૯૪

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી બેલા એમ. ત્રિવેદી

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એ.સી.રાઓ

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?	હા
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની શુદ્ધ નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ	ના

	નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાચેલ છે?	
--	-----------------------------	--

ગુજરાત રાજ્ય

વિરુદ્ધ

અમરા સામત રબારી અને જ અન્ય

ઉપસ્થિતિ:

અપીલકર્તા માટે શ્રી એચ. કે. પટેલ, એ.પી.પી.

પ્રતિવાદી નં. ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ માટે શ્રી આદિલ મહેતા, એડવોકેટ

કોરમ:માનનીય એમ. જસ્ટીસ બેલા એમ. ત્રિવેદી

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એ.સી.રાઓ

તારીખ:૧૭/૦૧/૨૦૨૦

સીએવી જજમેન્ટ

(માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એ.સી.રાઓ)

૧. હાલની ક્રિમિનલ અપીલ ગોંડલના વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ દ્વારા સેશન્સ કેસ નં. ૧૨૫/૧૯૯૨ માં પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ ૨૯.૦૧.૧૯૯૪ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી ઉદ્ભવે છે, જેના દ્વારા વિદ્વાન ન્યાયાધીશે તમામ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨, કલમ ૧૪૯, ૧૪૩, ૧૪૮ અને ૫૦૪ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૭ તેમજ બોમ્બે પોલીસ એક્ટની કલમ ૧૩૫ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ મુક્ત કર્યા હતા .

૨. ફરીયાદપક્ષનો કેસ, ટૂંકમાં, નીચે મુજબ છે:

૨.૧ તારીખ ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ, ૯:૪૫ થી ૧૦:૦૦ દરમિયાન, મૃતક બનેસિંહ તેના ભાઈઓ પ્રવીણસિંહ અને નરવીરસિંહ સાથે ભીમોરા ગામની સીમમાં આવેલા ખેતરમાં કામ કરતા હતા . અહીંના પ્રતિવાદી આરોપીઓ મૃતક બનેસિંહના ખેતર પાસે તેમના ઢોર ચરાવતા હતા . એક તબક્કે, આરોપીઓના ઢોર મૃતકના ખેતરમાં ઘૂસી ગયા, અને જ્યારે મૃતક અને તેના ભાઈઓ ખેતરમાંથી ઢોરને બહાર કાઢવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે આરોપીઓ સાથે ઝઘડો થયો . આ ઝપાઝપી દરમિયાન, આરોપી નાથા મકાએ મૃતક બનેસિંહના માથા પર પથ્થરમારો કર્યો અને આરોપી નારણ સાંગાએ મૃતક બનેસિંહના માથા પર

લાકડીનો ફટકો માર્યો . જ્યારે મૃતકનો ભાઈ પ્રવીણસિંહ મૃતકને બચાવવા વચ્ચે પડ્યો, ત્યારે આરોપી અમરા સામત અને બટુક ભીખાએ તેના માથા પર લાકડીના ફટકા માર્યા . આ દરમિયાન જ્યારે તેનો ભાઈ નરવીરસિંહ વચ્ચે પડ્યો, ત્યારે આરોપી દેવરખી પાંચાએ તેના માથા અને શરીરના અન્ય ભાગો પર લાકડીનો ફટકો માર્યો . ફરીયાદપક્ષનો કેસ છે કે તમામ આરોપીઓ બનેસિંહને આકેધડ માર મારતા હતા . ત્યારબાદ, ત્રણેય ઈજાગ્રસ્તોને ભીમોરા પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા જ્યાંથી તેમને વધુ સારવાર માટે ઉપલેટા સરકારી હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા જ્યાં બનેસિંહે બપોરે ૧૨:૦૦ થી ૧:૦૦ ની વચ્ચે હેડ કોન્સ્ટેબલ સમક્ષ ફરીયાદ આપી હતી . ત્યારબાદ, ત્રણેયને વધુ સારવાર માટે જૂનાગઢ સરકારી હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાંથી ઈજાગ્રસ્ત બનેસિંહ અને પ્રવીણસિંહને વધુ સારવાર માટે અમદાવાદ રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . જોકે, અમદાવાદ જતા રસ્તામાં જ બનેસિંહનું ઈજાઓના કારણે મોત નીપજ્યું હતું . તેથી, તેમના મૃતદેહને પોસ્ટમોર્ટમ માટે રાજકોટ સિવિલ હોસ્પિટલને સોંપવામાં આવ્યો હતો અને પ્રવીણસિંહને તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા .

૨.૨ તપાસ અધિકારીએ સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા, જરૂરી પંચનામા દોર્યા અને ગુનાના આચરણમાં વપરાયેલા કથિત હથિયારો જપ્ત કર્યા અને

આરોપીઓની પૂરતી સંડોવણી જણાતા, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨, કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૭, ૧૪૩ અને ૧૪૮ તેમજ બોમ્બે પોલીસ એક્ટની કલમ ૧૩૫ હેઠળના ગુનાઓ માટે ઉપલેટાના વિદ્વાન જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ સમક્ષ ચાર્જશીટ રજૂ કરવામાં આવી હતી, જેમણે કેસ સેશન્સ દ્વારા ચલાવવાપાત્ર હોવાનું જણાતા, ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૦૯ મુજબ કેસ સેશન્સ કોર્ટને સોંપ્યો હતો . સેશન્સ કોર્ટે એક્ટિઝબિટ ૧ દ્વારા આરોપીઓ સામે ચાર્જ ફ્રેમ કર્યા હતા જેની સામે આરોપીઓએ ગુનો કબૂલ ન કર્યો અને ટ્રાયલ ચલાવવાની વિનંતી કરી . કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેમના વધુ નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા જેમાં પણ તેઓએ ગુનો કબૂલ ન કર્યો . પોતાનો કેસ સાબિત કરવા માટે, ફરીયાદપક્ષે ૪૧ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષીઓની તપાસ કરી છે અને લગભગ ૩૯ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજૂ કર્યા છે . જોકે, ગોંડલના વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજે, ટ્રાયલના અંતે, તારીખ ૨૯.૦૧.૧૯૯૪ ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા તમામ આરોપીઓને તેમની સામે મુકાયેલા ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ મુક્ત કર્યા હતા .

૩. અપીલકર્તા રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર શ્રી એચ. કે. પટેલે દલીલ કરી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલ નિર્દોષ મુક્તિનો ચુકાદો અને આદેશ કાયદા અને રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓથી વિપરીત છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવાને

ખોટી રીતે ફગાવી દીધા છે જેમના પુરાવા સ્વીકાર્ય અને વિશ્વાસપાત્ર છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ગુનાના સ્થળે ફરીયાદપક્ષના સાક્ષીઓ પ્રવીણસિંહ ખીમાજી (એકિઝબિટ ૧૬) અને નરવીરસિંહ ખીમાજી (એકિઝબિટ ૧૭), જેઓ ઘટનાના ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે, તેમની હાજરીને નકારી શકાય નહીં . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવા જગતસિંહ જીલુભા (એકિઝબિટ ૧૮) ના પુરાવા સાથે સમર્થન પામે છે . એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે તબીબી પુરાવાઓએ ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું છે . ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને થયેલી ઈજાઓને તબીબી પુરાવાઓ દ્વારા સમર્થન મળે છે . જોકે, ટ્રાયલ કોર્ટે તેમના પુરાવાઓમાં દેખાતા નાના વિરોધાભાસો અને વિસંગતતાઓને વધુ પડતું મહત્વ આપ્યું છે જેના પરિણામે ન્યાયનો ગર્ભપાત થયો છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલ નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ ભૂલભરેલો, અયોગ્ય અને ગેરકાયદેસર છે અને તેને રદ અને બાજુ પર રાખવાની જરૂર છે . અહીંના પ્રતિવાદીઓ અસલ આરોપીઓને આવા જઘન્ય ગુનાના આચરણ માટે દોષિત ઠેરવવાની જરૂર છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે એ બાબત ધ્યાનમાં લીધી નથી કે અહીંના પ્રતિવાદીઓએ ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ અને મૃતક પર હુમલો કર્યો અને જીવલેણ ઈજાઓ પહોંચાડી . આવી માનસિકતા કે મનોવૃત્તિ ધરાવતા લોકોને સમાજમાં મુક્તપણે ફરવા દેવા જોઈએ નહીં . જોકે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના સ્પષ્ટ પુરાવાને તબીબી પુરાવા દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું છે

તેમ છતાં તેને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું નથી અને અહીંના પ્રતિવાદીઓ મૂળ આરોપીઓને તેમની સામે મુકાયેલા ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ મુક્ત કર્યા છે .

૪. મૂળ આરોપી પ્રતિવાદીઓ માટેના વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી આદિલ મહેતાએ દલીલ કરી છે કે, ઘટના તારીખ ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ રાત્રે લગભગ ૯:૪૦ વાગ્યે બની છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફરીયાદપક્ષે મંગુભાઈની તપાસ કરી નથી જેઓ ઈજાગ્રસ્ત સાથે જૂનાગઢથી અમદાવાદ ગયા હતા . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે મૃતક બનેસિંહે મેડિકલ ઓફિસર સમક્ષના ઇતિહાસમાં તમામ આરોપીઓના નામ આપ્યા ન હતા . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે એવો આક્ષેપ છે કે કાંતિ કચરાના ખેતરમાં નુકસાન કરવામાં આવ્યું હતું પરંતુ તેની તપાસ કરવામાં આવી નથી . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પીડિતના પિતાએ તેમના ઘાયલ પુત્રોને હોસ્પિટલ લઈ જવાની કાળજી લીધી ન હતી પરંતુ તેણે ભેંસોને પંચાયત પાંજરાપોળ (ડબ્બો) માં સોંપવા માટે હાંકી હતી . એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે ઈજાગ્રસ્તના પિતાના ભાગ પરનું આવું કૃત્ય સ્વાભાવિક નથી અને સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જોકે કેટલાક આરોપીઓને ઈજાઓ થઈ હતી, પરંતુ તે અંગે કોઈ તબીબી પુરાવા અથવા સારવાર રેકૉર્ડ પર આવી નથી અને, તેથી, ઘટનાના ઉદ્ભવની ઉત્પત્તિ શંકાસ્પદ બની ગઈ છે . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પંચનામામાં માત્ર એક જ ચોક્કસ જગ્યાએથી લોહી મળી આવ્યું હતું, જોકે, ત્રણ અલગ

અલગ ઇજાગ્રસ્તો હતા . ફરીયાદપક્ષે એ સમજાવ્યું નથી અથવા સમજાવવામાં નિષ્ફળ ગયું છે કે કેવી રીતે તમામ ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓનું લોહી કોઈ ચોક્કસ જગ્યાએ મળી શકે અને ત્રણ અલગ અલગ જગ્યાએથી નહીં . જોકે ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના કહેવા મુજબ તેઓ અલગ-અલગ સ્થળોએ હતા . તબીબી પુરાવા મુજબ ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના શરીર પર કોઈ વ્હીલ-માર્ક (સોળના નિશાન) ઇજાઓ ન હતી અને, તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે ઇજાગ્રસ્તોને લાકડીઓથી મારવામાં આવ્યા હતા . અહીંના આરોપીઓ – પ્રતિવાદીઓ સામેની કથિત ફરીયાદ એકિઝનિટ કરવામાં આવી નથી, અને, તેથી, ઉક્ત એફઆઈઆર પુરાવા તરીકે વાંચી શકાય નહીં . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે રેકૉર્ડ પરના એકંદર પુરાવા જોતાં, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કોઈ ગેરકાયદેસરતા અથવા ભૂલ કરવામાં આવી નથી અને, તેથી, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નથી . એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જો બે દ્રષ્ટિકોણ શક્ય હોય તો નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં .

૫. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓમાંથી પસાર થયા પછી, અમને દરેક પુરાવાનું બારીકાઈથી અને વિગતવાર અવલોકન કરવું યોગ્ય લાગે છે અને, તેથી, ફરીયાદપક્ષના સાક્ષીઓના પુરાવા નીચે મુજબ જોવામાં આવ્યા છે:

૫.૧ ફરીયાદપક્ષે ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ તરીકે બાવનજી કરશનભાઈને એકિઝબિટ ૧૦ પર તપાસ્યા છે . તેઓ પંચ સાક્ષી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ સવારે ૭ વાગ્યાની આસપાસ જ્યારે તેઓ ભાદર નદી તરફ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે તેમને અને રામા હરિજનને પોલીસે ઘટનાસ્થળે બોલાવ્યા હતા . ખેતરમાં તેમણે જોયું કે જગતસિંહ જીલુભા ત્યાં હાજર હતા જેમણે ઘટના સ્થળ બતાવ્યું હતું . આ સાક્ષીએ પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે તેમની હાજરીમાં પોલીસે લોહીના ખાબોચિયામાંથી કંટ્રોલ માટી, લોહીના ડાઘાવાળું એક ફાટેલું કપડું (ગાભો), લોહીના ડાઘાવાળા પથ્થરો, લોહીના ડાઘાવાળું એક વાસણ (વાટકો) જપ્ત કર્યું હતું . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે લગભગ ચારથી પાંચ વ્યક્તિઓના પગના નિશાન અને ભેંસના પગના નિશાન અને છાણ જોયા હતા . પંચનામા દરમિયાન તેમની હાજરીમાં જપ્ત કરાયેલી દરેક વસ્તુની તેમણે ઓળખ કરી છે . તેમણે પોતાની સહી અને અન્ય પંચ-સાક્ષીની સહી ઓળખી કાઢી છે . ઉલટતપાસમાં પ્રતિકૂળ કંઈરેકોર્ડ પર આવ્યું નથી .

૫.૨ જગાભાઈ ઉગાભાઈની ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ [એકિઝબિટ ૧૭] તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ કપડાં જપ્ત પંચનામાના પંચ સાક્ષી છે . આ

સાક્ષીને હોસ્ટાઈલ સાક્ષી જાહેર કરવામાં આવ્યા છે અને તેમની ઉલટતપાસમાં ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન પણ આપ્યું નથી .

૫.૩ રઘુવીરસિંહ અમરસિંહની ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ [એકિઝબિટ ૧૮] તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી નરવીરસિંહ પાસેથી મેળવેલા કપડાંના જમી પંચનામાના પંચ સાક્ષી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ ૧૧:૩૦ વાગ્યે જૂનાગઢ સરકારી હોસ્પિટલ ખાતે પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું . અન્ય પંચ સાક્ષી જયેશકુમાર મગનભાઈ ત્યાં હાજર હતા . લોહીના ડાઘાવાળું કીમ કલરનું પેન્ટ અને સફેદ શર્ટ ઈજાગ્રસ્ત નરવીરસિંહના શરીર પર હતું . નરવીરસિંહના માથા પર સામાન્ય પાટો બાંધેલો હતો . તેમણે જણાવ્યું છે કે પોલીસે નરવીરસિંહના કપડાં જપ્ત કર્યા હતા . તેમણે અને અન્ય પંચ સાક્ષીએ પંચનામા પર સહી કરી હતી . તેમણે પંચનામા પર પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમણે નરવીરસિંહ દ્વારા રજૂ કરાયેલા કપડાં પણ ઓળખી કાઢ્યા છે . ઉલટતપાસ પરથી જાણવા મળે છે કે ઈજાગ્રસ્ત નરવીરસિંહ તેમના સંબંધી છે અને તે તેમની સાથે રહેતા હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે ઘટનાના દિવસે તેમણે જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં પોલીસને જોઈ ન હતી . તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં નરવીરસિંહને મળ્યા, ત્યારે પ્રવીણસિંહ અને મૃતક બનેસિંહ પણ હોસ્પિટલમાં હતા .

૫.૪ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી જ અર્થાત વિક્રમભાઈ ભવનભાઈની એક્ટિવિટી ૨૨ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૯.૦૪.૧૯૯૩ ના રોજ પોલીસે તેમને ભીમોરા પંચાયત કચેરીમાં ૯:૦૦ થી ૧૦:૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે બોલાવ્યા હતા જ્યાં અમરા સામત હાજર હતા, જેઓ હથિયારો સોંપવા માંગતા હતા . આ સાક્ષીએ પોતાની જુબાનીમાં જણાવ્યું છે કે આરોપી અમરા સામતના કહેવા પર, ગુનાના આચરણમાં તેમના દ્વારા વાપરવામાં આવેલી મુદ્દામાલ લાકડી પોલીસ કર્મચારીઓની હાજરીમાં મળી આવી હતી . આ સાક્ષીએ મુદ્દામાલ લાકડીનું વર્ણન કર્યું છે અને જણાવ્યું છે કે તેના પર લોહીના ડાઘા હતા . તેમણે એ પણ જણાવ્યું કે સદર મુદ્દામાલ લાકડી પોલીસ દ્વારા જપ્ત કરવામાં આવી હતી . સીલ લગાવવામાં આવ્યું હતું . તેમણે પંચ સાક્ષી તરીકે પંચનામા પર સહી કરી હતી . તેમણે પંચનામા પર પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમણે તેમની હાજરીમાં મળી આવેલી મુદ્દામાલ લાકડી પણ ઓળખી કાઢી છે . તેમણે આરોપી બટુક ભીખા પાસેથી લાકડીની જમીને સમર્થન આપ્યું નથી . જોકે, તેમણે બટુક ભીખાના કહેવા પર મળી આવેલી મુદ્દામાલ લાકડી ધરાવતી બેગ પર લગાવેલી સ્લીપ પર પંચ સાક્ષી તરીકે પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . આ સાક્ષીને હોસ્ટાઈલ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે અને આરોપી બટુક ભીખા પાસેથી લાકડીની જમીને સમર્થન આપ્યું નથી . તેમની ઉલટતપાસમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ પોલીસ સ્ટેશન પહોંચ્યા, ત્યારે તમામ

આરોપીઓ હાજર હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યાંથી લાકડી મળી આવી તે સ્થળે તેમણે પંચનામા પર સહી કરી હતી જ્યારે અન્ય પંચનામા પર તેમણે પંચાયત કચેરીમાં સહી કરી હતી .

૫.૫ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૫ અર્થાત ભવન રાઘવભાઈની એક્ઝિબિટ ૨૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે આરોપી નાથા મકા દ્વારા વાપરવામાં આવેલા હથિયારના જમી પંચનામા માટે પંચ સાક્ષી તરીકે તેમને પંચાયત કચેરીમાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા . તેઓ હોસ્ટાઈલ થયા હતા . જોકે, તેમણે પંચનામામાં પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે તેમની હાજરીમાં જમી પંચનામા [એક્ઝિબિટ ૨૩] હેઠળ મુદ્દામાલ આર્ટિકલ નં. ૧૪ અર્થાત લાકડી આરોપી અમરા સામત પાસેથી મળી આવી હતી અને પંચનામામાં પંચ સાક્ષી નં. ૧ તરીકે તેમની સહી છે અને પંચ સાક્ષી નં. ૨ તરીકે ત્રિકમ ભવનની સહી છે . તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે આરોપી નાથા મકાના કહેવા પર તેમની હાજરીમાં હથિયાર જપ્ત થયાની હકીકતનો ઇનકાર કર્યો નથી અને સ્વીકાર્યું છે કે તેમની હાજરીમાં, પંચનામા દરમિયાન, આરોપી અમરા સામતે ગુનાના આચરણમાં તેમના દ્વારા વાપરવામાં આવેલી લાકડી બતાવી હતી .

૫.૬ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૬ પોપટભાઈ આનંદભાઈની એકિઝબિટ ૨૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ પંચ સાક્ષી છે અને સરતપાસમાં તેમના પુરાવા મુજબ આરોપી બટુકના કહેવા પર ગુનાના આચરણમાં તેમના દ્વારા વાપરવામાં આવેલ મુદ્દામાલ હથિયાર અર્થાત લાકડી મળી આવી હતી . તેમણે એકિઝબિટ ૨૮ પરના પંચનામામાં પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ પંચાયત કચેરીમાં હતા ત્યારે પોલીસે તેમને પંચ સાક્ષી બનવા કહ્યું હતું . પોલીસે મુદ્દામાલ લાકડી જપ્ત કરવાના હેતુથી સાથે આવવા જણાવ્યું હતું .

૫.૭ ફરીયાદપક્ષે ઉપલેટા કોટેજ હોસ્પિટલ, ઉપલેટાના મેડિકલ ઓફિસર ડો. કિરણભાઈ કાળાભાઈ સગોઠિયાની ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૭ તરીકે, એકિઝબિટ ૩૦ પર તપાસ કરી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ, સવારે લગભગ ૧૧:૧૦ વાગ્યે ઈજાગ્રસ્ત નરવીરસિંહ ખીમાજી, બનેસિંહ ખીમાજી અને પ્રવીણસિંહ ખીમાજીને પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર, ભમોરા દ્વારા જારી કરાયેલ ચાદી સાથે ત્યાં લાવવામાં આવ્યા હતા .

તેમણે ઈજાગ્રસ્ત નરવીરસિંહને ઇન્ડોર દર્દી તરીકે તપાસ્યા અને ઈજાનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું, જે એકિઝબિટ ૩૨ પર છે જે તેમના માથા પર થયેલી ઈજા દર્શાવે છે . માથાની ઈજાના આંતરિક ભાગમાં કોઈ ફેક્ચર જોવા મળ્યું ન હતું .

ઈજાગ્રસ્તના જમણા હાથનો એક્સ-રે રિપોર્ટ અલ્ના (ulna) ફ્રેક્ચર સૂચવે છે જે એક્ટિબિટ ૩૪ પર છે . ઈજાનું પ્રમાણપત્ર ઈજાગ્રસ્ત નરવીરસિંહના માથા પર, જમણા હાથ પર અને ડાબા ઘૂંટણ પર થયેલી ઈજાઓ દર્શાવે છે . આ સાક્ષીએ અભિપ્રાય આપ્યો છે કે નરવીરસિંહને થયેલી ઈજા સખત અને બુઝા પદાર્થથી અને મુદ્દામાલ આર્ટિકલ નં. ૧૩ અર્થાત લાકડીથી પણ શક્ય છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે જો ઈજાગ્રસ્તને સમયસર સારવાર આપવામાં ન આવે તો આવી ઈજા મૃત્યુનું કારણ બની શકે છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે ઈજાગ્રસ્ત નરવીરસિંહને બપોરે લગભગ ૨:૦૦ થી ૩:૦૦ વાગ્યે વધુ સારવાર માટે જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રિફર કર્યા હતા .

તેમણે બનેસિંહ ખીમાજીને ઈન્ડોર દર્દી તરીકે તપાસ્યા અને એક્ટિબિટ ૩૮ પર ઈજાનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું . તે દર્શાવે છે કે બનેસિંહને તેના માથા પર ઈજાઓ થઈ હતી, તેનાથી માથામાં ફ્રેક્ચર થયું હતું . એક્સ-રે એક્ટિબિટ ૩૮ અને ૪૦ પર છે . તેમણે જણાવ્યું કે બનેસિંહને સવારે લગભગ ૧૧:૦૦ વાગ્યે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને વધુ સારવાર માટે બપોરે લગભગ ૩:૦૦ વાગ્યે જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે બનેસિંહને મહત્વપૂર્ણ અંગ પર થયેલી ઈજા ગંભીર પ્રકૃતિની હતી . આ સાક્ષીએ અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ઈજાગ્રસ્તને થયેલી ઈજાઓ આર્ટિકલ નં. ૧૩ લાકડી જેવા સખત અને બુઝા પદાર્થથી શક્ય છે .

આ સાક્ષીએ ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહ ખીમાજીને ઇન્ડોર દર્દી તરીકે તપાસ્યા જેમને તેમના માથા પર ઈજાઓ થઈ હતી . એક્સ-રે રિપોર્ટ્સ જે એકિઝબિટ જર અને જપ પર છે તે તેમના માથામાં બે ફ્રેક્ચર દર્શાવે છે . આ સાક્ષીએ એકિઝબિટ જર પર ઈજાનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે અને અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ઈજાઓ માથા પર હતી અને ગંભીર પ્રકૃતિની હતી . તેથી, સાક્ષીએ ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહને પણ જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રિફર કર્યા હતા . આ સાક્ષીએ અભિપ્રાય આપ્યો છે કે પ્રવીણસિંહને થયેલી ઈજાઓ મુદ્દામાલ લાકડી જેવા સખત અને બુઝા પદાર્થથી શક્ય છે અને આવી ઈજાઓ કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી હતી .

તેમની ઉલટતપાસમાં, આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે બનેસિંહના માથા પર એક કરતા વધુ ઈજા હોવાની સંભાવના છે . જોકે, ઈજા 'Y' આકારની હોવાથી, તે એક કરતા વધુ વખત પહોંચાડવામાં આવી હોઈ શકે છે . જોકે, સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે બનેસિંહે ઇતિહાસમાં નકારી કાઢ્યું હતું કે તેને પથ્થરથી ઈજા થઈ છે અને પુષ્ટિ કરી હતી કે આવી ઈજા લાકડીથી થઈ છે . આ સાક્ષીએ ઉલટતપાસ દરમિયાન જણાવ્યું છે કે નરવીરસિંહ અને પ્રવીણસિંહે તેમને થયેલી ઈજા અંગે કોઈ ઇતિહાસ જાહેર કર્યો ન હતો . આ સાક્ષીઓની તપાસ કર્યા પછી તેમણે પોલીસ સ્ટેશનમાં ફોન કર્યો હતો . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહને સમાન કદની બે હાડકા સુધી ઊંડી ઈજાઓ થઈ હતી . જોકે, આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ત્યાં કોઈ વ્હીલ-માર્ક (સોળના નિશાન) ઈજા ન હતી . તેમણે

જણાવ્યું છે કે તેઓ કહી શકતા નથી કે ઈજાગ્રસ્તના માથાની ચામડીના બાહ્ય ભાગમાં ફેકચરથી ઈજાગ્રસ્તનું મૃત્યુ થઈ શકે છે . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે જો આવો ઈજાગ્રસ્ત અસમાન રીતે ચાલે તો તેના મગજમાં થયેલી ઈજા જીવલેણ ઈજામાં પરિણમી શકે છે .

૫.૮ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ કિશોરકુમાર ગોકલદાસ જોષી જેમને એક્ઝિબિટ ૪૮ પર તપાસવામાં આવ્યા છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે તેઓ મામલતદાર કચેરીમાં સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે ફરજ બજાવતા હતા . તારીખ ૨૧.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ, મામલતદારને આઈ-સી.આર.નં. ૪૦/૧૯૯૨ હેઠળ નોંધાયેલા ગુનાના સ્થળનો નકશો તૈયાર કરવા માટે પીએસઆઈ, પાટણવાવ તરફથી યાદી મળી હતી જે એક્ઝિબિટ ૪૮ પર છે . મામલતદારે આ સાક્ષીને નકશો તૈયાર કરવા સૂચના આપી હતી અને તે મુજબ તેમના દ્વારા નકશો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો . તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ ઘટનાસ્થળે પહોંચ્યા ત્યારે તેમને લોહીના કોઈ નિશાન મળ્યા ન હતા . તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે એક્ઝિબિટ ૪૮ પરના નકશા અને પંચનામા વચ્ચે વિરોધાભાસ છે . ગુનાના સ્થળના પંચનામામાં લોહીના નિશાન દર્શાવવામાં આવ્યા છે . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તેઓ તારીખ ૦૭.૧૦.૧૯૯૨ ના રોજ નકશો તૈયાર કરવા માટે ઘટનાસ્થળે ગયા હતા . આ એક સ્વીકૃત હકીકત છે કે ઘટના તારીખ

૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ બની હતી . આ સાક્ષીની ઉલટતપાસમાં કંઈ પ્રતિકૂળ બહાર આવ્યું નથી .

૫.૯ ભૂપતભાઈ બેચરભાઈની એક્ટિવિટી પર પર ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે . આ સાક્ષી આરોપીઓના ઇન્કવેસ્ટ પંચનામાના પંચ સાક્ષી છે . જોકે, તેઓ હોસ્ટાઈલ જાહેર થયા છે અને તેમણે ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી .

૫.૧૦ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૦ – દાદા આબાભાઈની એક્ટિવિટી પૃષ્ઠ ૫૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ આરોપીઓ પાસેથી હથિયારો જપ્ત કરવાના પંચનામાના પંચ સાક્ષી છે . જોકે, તેઓ પણ હોસ્ટાઈલ જાહેર થયા છે અને તેમણે ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી .

૫.૧૧ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૧ મુસા આમદભાઈની એક્ટિવિટી પૃષ્ઠ ૫૪ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ પંચ સાક્ષી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૯.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ પોલીસ દ્વારા તેમને પંચ સાક્ષી તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા હતા જ્યારે તેઓ પંચાયત કચેરીએ પહોંચ્યા, ત્યારે અન્ય

પંચ સાક્ષી ભોવન પટેલ અને આરોપી નાથા મકા હાજર હતા . તેમની હાજરીમાં આરોપી નાથા મકાએ લાકડી રજૂ કરવાની તૈયારી દર્શાવી હતી . પંચાયત કચેરી ખાતે પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમની હાજરીમાં આરોપી નાથા મકાના કહેવા પર, લાકડી જમ કરવામાં આવી હતી અને પંચ સાક્ષી તરીકે તેમની સહી વાળી સ્લીપ સાથે સીલ લગાવવામાં આવ્યું હતું . તેમણે કોર્ટમાં પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમની ઉલટતપાસમાં તેમના પુરાવા અડગ છે . તેમણે આરોપી નાથા મકાના કહેવા પર મુદ્દામાલ લાકડીની જમીના ફરીયાદપક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું છે .

૫.૧૨ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૨ બટુકસિંહ જાલમસિંહની એક્ઝિબિટ ૫૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તારીખ ૨૦.૦૬.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ પ્રવીણસિંહને મળવા માટે અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ ગયા હતા, લગભગ ૧૧:૦૦ વાગ્યે . પંચનામા હેઠળ તેમની હાજરીમાં પોલીસે તેમના કપડાં જમ કર્યા હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે ઉક્ત કપડાં પર લોહીના ડાઘા હતા . તેમણે મુદ્દામાલ વસ્તુઓની પંચ સ્લીપમાં અને એક્ઝિબિટ ૫૭ અને ૫૮ પરના પંચનામા પર પોતાની સહીઓ ઓળખી કાઢી છે . તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે પ્રવીણસિંહ તેમના સંબંધી છે . તેમની ઉલટતપાસમાં કંઈ પ્રતિકૂળ જણાયું નથી .

૫.૧૩ ફરીયાદપક્ષે રમેશ નરસીભાઈ (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૩) ની એક્ટિવિટી ૬૨ પર તપાસ કરી છે . તેઓ પ્રધુમન નગર પોલીસ સ્ટેશન, રાજકોટ ખાતે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ પંચ સાક્ષી છે . પોલીસ સ્ટેશનમાં, તેમણે મૃતકના કપડાં અર્થાત મુદ્દામાલ આર્ટિકલ ૧૦ અને ૧૧ ટેબલ પર જોયા જેના પર લોહીના ડાઘા હતા . તેમણે પંચનામા પર સહી કરી હતી . તેમણે માર્ક ૯/૬ પર પંચનામા પર પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે .

૫.૧૪ ફરીયાદપક્ષે બનોજ હરજીવનદાસની પણ (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૪) તરીકે એક્ટિવિટી ૬૩ પર તપાસ કરી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેમને રાજકોટ ખાતે હોસ્પિટલમાં પોલીસ દ્વારા બોલાવવામાં આવ્યા હતા . પોસ્ટમોર્ટમ રૂમમાં માથા પર અને પાછળના ભાગે ઈજાઓવાળો એક મૃતદેહ હતો . પોલીસે પંચનામું તૈયાર કર્યું હતું . તેમણે તેના પર સહી કરી હતી . આ સાક્ષીને હોસ્ટાઈલ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે, જોકે તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે મૃતદેહની દિશા અને તેના ચહેરા પર લોહીના ડાઘાવાળી ઈજાઓ વિશે વિગતો વર્ણવી હતી .

૫.૧૫ ફરીયાદપક્ષે કેસુભાઈ રામજીભાઈ (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૫) ની એક્ઝિબિટ ૬૪ પર તપાસ કરી છે . તેઓ ઇન્કવેસ્ટ પંચનામાના પંચ સાક્ષી છે . તેમની સરતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ સિવિલ હોસ્પિટલના પોસ્ટમોર્ટમ રૂમમાં પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું જ્યાં મૃતદેહ પડેલો હતો . જોકે તે ઢંકાયેલો હોવાથી તેઓ તેના પર કોઈ ઈજા જોઈ શક્યા ન હતા . તેમણે ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન ન આપ્યું હોવાથી તેમને હોસ્ટાઈલ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા .

૫.૧૬ ફરીયાદપક્ષે પ્રવીણસિંહ ખીમાજી (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૬) ની એક્ઝિબિટ ૬૫ પર તપાસ કરી છે . તેઓ ઘટનાના ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં તમામ આરોપીઓના નામ આપ્યા છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ સવારે લગભગ ૯:૪૫ થી ૧૦:૦૦ વાગ્યે તેઓ અને તેમના ભાઈઓ ખેતરમાં હતા, ત્યારે આરોપીઓ ભેંસો સાથે આવ્યા . તે મૃતકના ખેતરમાં તેમજ કાનજીભાઈના ખેતરમાં પ્રવેશી . તેથી, બનેસિંહ (મૃતક) નાથા મકા સાથે વાત કરવા ગયા હતા . જોકે, નાથા મકાએ બનેસિંહને ગાળો આપી અને તેના માથા પર ફટકો માર્યો . ત્યારબાદ નારણ સાંગાએ પણ બનેસિંહના માથા પર લાકડીનો ફટકો માર્યો . તેણે વચ્ચે પડવાનો પ્રયાસ કર્યો પરંતુ અમરા સામતે તેના માથા પર લાકડીનો ફટકો માર્યો તેથી તે જમીન પર પડી ગયો અને તે સમયે બટુક ભીખાએ પણ તેના માથા પર લાકડીનો

ફટકો માર્યો . તેથી, નરવીર [આ સાક્ષીના ભાઈ] વચ્ચે પડ્યા જેમને દેવરખી પાંચાએ માથા પર લાકડીનો ફટકો માર્યો . દેવરખી પાંચાએ નરવીરસિંહના પગ પર લાકડીના ફટકા માર્યા હતા . દરમિયાન જગદીશભાઈ અને આ સાક્ષીના માતાપિતા ત્યાં આવી ગયા હતા અને આરોપીઓ ગાણોદ ગામ તરફ જતા રહ્યા હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે આરોપીઓ જતાની સાથે જ, આ ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીના પિતાએ તે ભેંસોને પંચાયતના પાંજરાપોળ (ડબ્બા) માં પૂરી દીધી . તમામ ઈજાગ્રસ્તોને જગદીશભાઈ દ્વારા પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા જ્યાં તેઓ લગભગ ૧૦:૦૦ વાગ્યે પહોંચ્યા હતા જ્યાં તેમને સારવાર આપવામાં આવી હતી . તેમને ઉપલેટા હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે તમામ ઈજાગ્રસ્તો લગભગ ૧૧:૦૦ વાગ્યે ઉપલેટા હોસ્પિટલમાં પહોંચ્યા હતા જ્યાં બનેસિંહે પાટણવાવના સંબંધિત પોલીસ કર્મચારી સમક્ષ પોતાની ફરીયાદ આપી હતી . ઉપલેટા હોસ્પિટલમાંથી ત્રણેયને જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા હતા જ્યાં તેઓ બપોરે લગભગ ૨:૩૦ થી ૩:૦૦ વાગ્યે પહોંચ્યા હતા . ત્યારબાદ તેમને અને બનેસિંહને વધુ સારવાર માટે અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા હતા જ્યારે નરવીરસિંહ જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રોકાયા હતા . અમદાવાદ જતી વખતે એમ્બ્યુલન્સમાં બનેસિંહનું અવસાન થયું હતું અને તેમના મૃતદેહને રાજકોટ સિવિલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો જ્યાં તેઓ ૧૦-૧૫ મિનિટ રોકાયા હતા . આ સાક્ષીને અમદાવાદ સરકારી હોસ્પિટલમાં ૧૧ દિવસ માટે ઈન્ડોર દર્દી તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા . તેમણે પોલીસ દ્વારા જમ

કરાયેલા પોતાના કપડાં ઓળખી કાઢ્યા છે . તેઓ એ લાકડીઓ ઓળખી શક્યા નહીં જેનાથી તેમના ભાઈઓને મારવામાં આવ્યા હતા . તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું છે અને ઘટનાની જાણ કરી છે . જોકે, તેમણે જણાવ્યું છે કે પોલીસ અથવા ડૉક્ટરે પૂછ્યું ન હતું કે કોણે ઈજા પહોંચાડી છે તેથી તેમણે ઉપલેટા ખાતે પોલીસ અથવા ડૉક્ટરને તે જાહેર કર્યું ન હતું . તેમણે જણાવ્યું છે કે ડૉક્ટરે પૂછપરછ કરી હતી કે તેમને કયા હથિયારથી ઈજા પહોંચાડવામાં આવી હતી પરંતુ એવું પૂછ્યું ન હતું કે તેમને કોના દ્વારા ઈજા પહોંચાડવામાં આવી હતી અને ડૉક્ટરે એ પણ પૂછ્યું ન હતું કે ઘટના કેવી રીતે બની . તેમણે અન્ય સૂચનો નકારી કાઢ્યા છે .

૫.૧૭ ફરીયાદપક્ષે નરવીરસિંહ ખીમાજીની સાક્ષી નં. ૧૭ તરીકે એકિઝબિટ ૬૬ પર તપાસ કરી છે . તેઓ ઘટનાના ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં તમામ આરોપીઓના નામ આપ્યા છે . તેમની સરતપાસમાં તેમણે ઘટના કેવી રીતે બની, કયા આરોપી પાસે કયું હથિયાર હતું અને કયા આરોપીએ તેમના અને મૃતક સહિત ઈજાગ્રસ્તના શરીરના કયા ભાગ પર ઈજા પહોંચાડી તે જણાવીને ફરીયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું છે . એકંદરે, તેમણે ઘટનાના અન્ય ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી અર્થાત પ્રવીણસિંહ ખીમાજી [(ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૬), એકિઝબિટ ૬૫] ના પુરાવાને સમર્થન આપ્યું છે . તેમણે જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાંથી પોતાના કપડાંની જમી અને જમી પંચનામાની

હકીકતને સમર્થન આપ્યું છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે બનેસિંહે ઉપલેટા હોસ્પિટલ ખાતે ફરીયાદ આપી હતી .

સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ વિદ્વાન એ.પી.પી. ના અંતે તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે લોહીના ડાઘાવાળા કપડાં ઓળખી કાઢ્યા છે કારણ કે તેમણે ઘટના સમયે તે જ પહેર્યા હતા .

તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે આરોપી દેવરખી પાંચાએ પહેલા તેમના માથા પર અને પછી તેમના પગ પર લાકડીનો ફટકો માર્યો હતો . તેથી તેઓ જમીન પર પડી ગયા . તેમણે ડૉક્ટરને ઇતિહાસ જણાવ્યો હતો કે તે લાકડી દ્વારા પહોંચાડવામાં આવી હતી . જોકે, ડૉક્ટરે હુમલાખોરો વિશે પૂછ્યું ન હતું . તેમણે જણાવ્યું છે કે પોલીસે હોસ્પિટલમાંથી તેમના લોહીવાળા કપડાં એકત્ર કર્યા હતા .

પ.૧૮ ફરીયાદપક્ષે જગદીશસિંહ જીતુભાની ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૮ તરીકે એકિઝબિટ ૬૭ પર તપાસ કરી છે . તેઓ ઘટનાના સ્વતંત્ર પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં તમામ આરોપીઓના નામ આપ્યા છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ઘટનાના દિવસે અર્થાત ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ ખેતરમાં હાજર હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે તમામ વ્યક્તિઓ અર્થાત પ્રવીણસિંહ, બનેસિંહ અને નરવીરસિંહ ખેતરમાં હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે

લગભગ ૯:૪૫ વાગ્યે આરોપીઓ ભેંસો સાથે બનેસિંહના ખેતર તરફ જઈ રહ્યા હતા અને, તેથી, બનેસિંહે તેમને રોક્યા હતા . તે સમયે, આરોપી નાથા મકા રબારી ઉશ્કેરાઈ ગયો અને તેણે બનેસિંહને ગાળો આપી અને બનેસિંહ પર પથ્થરમારો કર્યો જેના કારણે તેને લોહી નીકળવા લાગ્યું . તે સમયે નારણ સાંગાએ બનેસિંહના માથા પર લાકડીનો ફટકો માર્યો હતો જેના કારણે તે જમીન પર પડી ગયો હતો . ત્યારબાદ આરોપીઓ દ્વારા તેને આડેધડ માર મારવામાં આવ્યો હતો . બનેસિંહને બચાવવા માટે પ્રવીણસિંહ વચ્ચે પડ્યા ત્યારે બટુક ભીખાએ પ્રવીણસિંહના માથા પર લાકડીનો ફટકો માર્યો . તેથી, પ્રવીણસિંહ અને બનેસિંહ બંનેએ 'બૂમાબૂમ' કરી અને, તેથી, નરવીરસિંહ તેમને બચાવવા દોડી આવ્યા જેમને દેવરખી પાંચાએ માથા પર લાકડીનો ફટકો માર્યો જેના કારણે તે જમીન પર પડી ગયા . તેથી, ઈજાગ્રસ્તોના પિતા, જેઓ બીજા ખેતરમાં કામ કરતા હતા, તેઓ ત્યાં દોડી આવ્યા અને ત્યારબાદ આરોપીઓ તેમની ભેંસો ખેતરમાં છોડીને ગાણોદ ગામ તરફ ભાગી ગયા . ત્યારબાદ આ સાક્ષી એક ખીમાજી સાથે ઈજાગ્રસ્તોને ભીમોરા કિલનિકમાં લઈ ગયા જ્યાંથી ત્રણેયને ઉપલેટા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા અને ડૉક્ટરની સલાહ પર તેમને જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ઈજાગ્રસ્તોને એમ્બ્યુલન્સમાં જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા પછી તેઓ પાછા ફર્યા હતા જેનો અર્થ એ છે કે તેઓ ઉપલેટા હોસ્પિટલ સુધી ઈજાગ્રસ્તો સાથે હતા . જોકે, સાંજે ૪ કે ૫ વાગ્યાની આસપાસ આ સાક્ષીએ જૂનાગઢમાં ઈજાગ્રસ્તોની મુલાકાત લીધી જ્યાં રાત્રે લગભગ ૮ વાગ્યે ડૉક્ટરે

ઈજાગ્રસ્ત બનેસિંહ અને પ્રવીણસિંહ બંનેને અમદાવાદ હોસ્પિટલમાં શિફ્ટ કરવાની સલાહ આપી . આ સાક્ષી, જોકે, ભીમોરા પરત ફર્યા અને ઉક્ત ઈજાગ્રસ્તો સાથે અમદાવાદ ગયા ન હતા . બીજા દિવસે આ સાક્ષીને બનેસિંહના મૃત્યુ વિશે જાણ થઈ . ઉલટતપાસમાં તેમના પુરાવા અડગ છે .

૫.૧૯ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯, ડો. જસમતભાઈ ડાયાભાઈની એક્ઝિબિટ ૭૨ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ ભીમોરા પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રમાં મેડિકલ ઓફિસર તરીકે ફરજ બજાવતા હતા, ત્યારે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ સવારે લગભગ ૯:૫૦ વાગ્યે તમામ ઈજાગ્રસ્તોને પ્રાથમિક સારવાર માટે તેમની પાસે લાવવામાં આવ્યા હતા . તેમણે ઈજાનું પ્રમાણપત્ર જારી કર્યું હતું જેમાં જણાવ્યું હતું કે ઈજા સખત અને બુઝા પદાર્થથી શક્ય છે . તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે તમામ ઈજાગ્રસ્તોને ઉપલેટા હોસ્પિટલમાં રિફર કર્યા હતા . તેમણે તેમની ઉલટતપાસમાં જણાવ્યું છે કે ઈજાગ્રસ્ત બનેસિંહ અને નરવીરસિંહે બટુક ભીખા અને અન્ય લોકોના નામ આપ્યા હતા જેમણે તેમને ઈજા પહોંચાડી હતી .

૫.૨૦ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ અર્થાત નિખિલકુમાર પુષ્કરરાય બુચની એક્ઝિબિટ ૭૯ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં

જાણાવ્યું છે કે જ્યારે તેઓ જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં ફરજ પર હતા, ત્યારે બપોરે લગભગ ૨:૨૦ વાગ્યે, તમામ ઈજાગ્રસ્તો નરવીરસિંહ ખીમાજી, પ્રવીણસિંહ ખીમાજી અને બનેસિંહ ખીમાજીને ઉપલેટા હોસ્પિટલ દ્વારા તેમની પાસે રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . તેમણે તેમને સારવાર આપી હતી . તેમણે જાણાવ્યું છે કે તમામને ઈન્ડોર દર્દી તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને બનેસિંહના માથા પર ફ્રેક્ચર હતું . તેમણે તે મુજબ ઈજાઓનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું અને જાણાવ્યું છે કે ઈજાગ્રસ્તોને થયેલી આવી ઈજાઓ સખત અને બુઝા પદાર્થથી શક્ય છે . તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે જાણાવ્યું છે કે બનેસિંહને થયેલી ઈજા ગંભીર પ્રકૃતિની હતી.

૫.૨૧ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૧ હસુમતીબેન રણછોડભાઈની એક્ઝિબિટ ૯૧ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેણીએ જાણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણી અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલમાં હતી, ત્યારે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ સવારે લગભગ ૬:૨૦ વાગ્યે, ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહ ખીમાજીને સારવાર માટે લાવવામાં આવ્યા હતા . તેમને માથામાં ઈજા સાથે જૂનાગઢ સરકારી હોસ્પિટલ દ્વારા રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . તેણીએ જાણાવ્યું છે કે ડોક્ટરોએ તેમને તપાસ્યા હતા અને તારીખ ૨૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ પ્રવીણસિંહને હોસ્પિટલમાંથી રજા આપવામાં આવી હતી . આ સાક્ષીની બચાવ પક્ષ દ્વારા ઉલટતપાસ કરવામાં આવી નથી .

પ.૨૨ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૨ રામપ્રસાદ રસિકલાલની એકિઝબિટ ૯૪ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ રાજકોટ સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે મેડિકલ ઓફિસર તરીકે ફરજ બજાવી રહ્યા છે . તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ, ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહ ખીમાજીની તેમના દ્વારા સારવાર કરવામાં આવી હતી . બનેસિંહ ખીમાજીનો મૃતદેહ તેમની પાસે લાવવામાં આવ્યો હતો . બંનેને જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાંથી વધુ સારવાર માટે અમદાવાદ રિફર કરવામાં આવ્યા હતા . તેમણે આઉટડોર દર્દી તરીકે ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહના કેસ પેપર્સ તૈયાર કર્યા હતા . તેમણે અભિપ્રાય આપ્યો કે તેઓ અમદાવાદ હોસ્પિટલ લઈ જવા માટે યોગ્ય સ્થિતિમાં હતા . તેમણે ઈજાનું પ્રમાણપત્ર [એકિઝબિટ ૯૬] આપ્યું છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે મૃતકનો મૃતદેહ પોસ્ટમોર્ટમ માટે લઈ જવામાં આવ્યો હતો .

પ.૨૩ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૩ ભારતીબેન નવીનચંદ્રની એકિઝબિટ ૯૮ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેણીએ જણાવ્યું છે કે તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ જ્યારે તેણી રાજકોટ સિવિલ હોસ્પિટલમાં મેડિકલ ઓફિસર હતી, ત્યારે બનેસિંહ ખીમાજીનો મૃતદેહ પોસ્ટમોર્ટમ માટે લાવવામાં આવ્યો હતો . તેણીએ સવારે લગભગ ૬:૪૦ વાગ્યે પોસ્ટમોર્ટમ શરૂ કર્યું અને લગભગ ૭:૪૦ વાગ્યે પૂર્ણ કર્યું . તેણીએ પોસ્ટમોર્ટમ નોટ જારી કરી છે જે એકિઝબિટ ૯૯ પર છે .

તેણીની ઉલટતપાસમાં તેણીએ જણાવ્યું છે કે મૃતદેહની ઓળખ ગોવિંદસિંહ જીલુભા ચુડાસમા દ્વારા કરવામાં આવી હતી . તેણીએ જણાવ્યું છે કે મૃતકને થયેલી ઈજાઓ ગંભીર પ્રકૃતિની હતી .

પ.૨૪ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૪ વલ્લભભાઈ જેઠાભાઈની એકિઝબિટ ૧૦૧ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ઘટના સવારે લગભગ ૧૦:૦૦ વાગ્યે બની હતી . જોકે, તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે ઘટના જોઈ નથી . આ સાક્ષીને હોસ્ટાઈલ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે .

પ.૨૫ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૫ જીલુભા નાગજીભાઈની એકિઝબિટ ૧૦૪ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ઘટના તારીખ ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ બની હતી . સવારે લગભગ ૧૦:૦૦ કે ૧૦:૧૫ વાગ્યે જ્યારે તેઓ ભીખુભાની દુકાને હતા, ત્યારે તેમણે સાંભળ્યું કે તેમનો પુત્ર જગતસિંહ પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર ગયો છે . તેથી તેઓ ત્યાં ગયા હતા, તેમણે ખીમાજીભાઈના ઈજાગ્રસ્ત પુત્રો અર્થાત બનેસિંહ, પ્રવીણસિંહ અને નરવીરસિંહને જોયા અને તેમના માથામાંથી લોહી વહી રહ્યું હતું . તેમને બસમાં વધુ સારવાર માટે ઉપલેટા હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા . બસમાં, ઈજાગ્રસ્ત બનેસિંહે તમામ આરોપીઓના નામ અને ગુનાના આચરણમાં તેમણે ભજવેલી

ભૂમિકા જણાવીને ઘટનાનું વર્ણન કર્યું હતું . તેઓ લગભગ ૧૦:૧૩ કે ૧૦:૪૫ વાગ્યે ઉપલેટા પહોંચ્યા જ્યાંથી તેમને વધુ સારવાર માટે જૂનાગઢ હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા . રાત્રે લગભગ ૮:૪૫ કે ૧૦:૦૦ વાગ્યે, ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહ અને બનેસિંહને વધુ સારવાર માટે અમદાવાદ હોસ્પિટલમાં રિફર કરવામાં આવ્યા અને આ સાક્ષી એક ભીખુભા સાથે ગામ પરત ફર્યા .

તેમની ઉલટતપાસમાં કેટલાક નાના વિરોધાભાસો છે, જોકે, તે ફરીયાદપક્ષના કેસ માટે ઘાતક નથી . તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે ઉપલેટાથી જૂનાગઢ સુધી, બનેસિંહે બસમાં મુસાફરી કરી હતી .

૫.૨૬ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૬ કવાજી કુબેરજીભાઈની એક્ટિવિટી ૧૦૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશન ખાતે પી.એસ.ઓ. ના ઈન્ચાર્જ હતા . લગભગ ૧૩૩૦ કલાકે, હેડ કોન્સ્ટેબલ એસ. કે. શેઠે ઉપલેટા સરકારી હોસ્પિટલ ખાતે બનેસિંહની ફરીયાદ નોંધી હતી અને આ સાક્ષીએ તે મુજબ તેને સ્ટેશન ડાયરીમાં નોંધી હતી . આ સાક્ષીની ઉલટતપાસ પરથી એવું જણાય છે કે તેમણે ફરીયાદ નોંધતી વખતે તમામ મૂળભૂત ઔપચારિકતાઓનું પાલન કર્યું હતું અને બદલામાં તેને પાટણવાવ પોલીસ સ્ટેશન મોકલી હતી .

પ.૨૭ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૭ સવજીભાઈ કુંવરજી શેઠની એક્ટિવિટી ૧૦૮ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે છેલ્લા ચાર વર્ષથી તેઓ ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશનમાં હેડ કોન્સ્ટેબલ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા . ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેમને પી.એસ.ઓ. ઉપલેટા મારફતે જાણવા જોગ એન્ટ્રી મળી અને તેથી તેઓ ઉપલેટા સરકારી હોસ્પિટલ ગયા . તેમણે બનેસિંહની ફરીયાદ નોંધી . તેમણે બનેસિંહના કહેવા પર તેમના રાઈટર ગંભીરસિંહ દ્વારા લખાયેલી ફરીયાદ ઓળખી કાઢી છે . આ સાક્ષીની ઉલટતપાસ પરથી એવું જણાય છે કે તેમણે ફરીયાદ નોંધવાની યોગ્ય પ્રક્રિયાઓનું પાલન કર્યું હતું . તેમની ઉલટતપાસમાં કંઈ પ્રતિકૂળ બહાર આવ્યું નથી .

પ.૨૮ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૮ નરેન્દ્રસિંહ દિલાવરસિંહની એક્ટિવિટી ૧૧૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ પાટણવાવ પોલીસ સ્ટેશનમાં પોલીસ કોન્સ્ટેબલ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા . તેઓ ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશનથી ફરીયાદ લાવ્યા હતા જેની તેમણે માર્ક એ તરીકે ઓળખ કરી અને ત્યારબાદ તેમણે તે પાટણવાવ પી.એસ.ઓ. ને સોંપી જેમણે આઈ.સી.આર.નં. ૪૦/૧૯૯૨ તરીકે નોંધી .

પ.૨૯ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૯ ભગવાનજી પરસોત્તમભાઈની એકિઝબિટ ૧૧૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ જૂનાગઢ સિટી પોલીસ સ્ટેશનમાં પી.એસ.ઓ. ના ઈન્ચાર્જ હતા . લગભગ ૩:૧૫ વાગ્યે તેમને જૂનાગઢ હોસ્પિટલ તરફથી ડી.ઓ.નં. ૮૨૭/૯૨ મળ્યો જે પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ એન. એસ. શેખ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો જેમણે પોતાના એન્ડોર્સમેન્ટ પછી ઉક્ત ડી.ઓ. પરત કર્યો હતો . તેથી તેમણે પોલીસ સ્ટેશન ડાયરીમાં તે અંગે એન્ટ્રી કરી . તેમણે એકિઝબિટ ૧૧૬ પર સ્ટેશન ડાયરીમાં પોતાના લખાણ અને સહી ઓળખી કાઢી . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે પોતાનું એન્ડોર્સમેન્ટ કર્યા પછી ડી.ઓ. [એકિઝબિટ ૯૦] પી.એસ.આઈ., પાટણવાવને મોકલ્યો હતો . તેમણે પોતાનું એન્ડોર્સમેન્ટ પણ ઓળખી કાઢ્યું છે . તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમના દ્વારા જરૂરી પ્રક્રિયાઓ અનુસરવામાં આવી છે અને આ સાક્ષીની ઉલટતપાસમાંથી કંઈ પ્રતિકૂળ બહાર આવી શક્યું નથી .

પ.૩૦ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૦ છગનલાલ લખમણભાઈની એકિઝબિટ ૧૧૭ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ ૨૦:૦૦ (૧૬.૦૪.૧૯૯૨) થી ૨૦:૦૦ (૧૭.૦૪.૧૯૯૨) ની વચ્ચે પ્રદ્યુમન નગર પોલીસ સ્ટેશન, રાજકોટ ખાતે પી.એસ.ઓ. ના ઈન્ચાર્જ હતા . આ સાક્ષીના પુરાવા પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે તેમણે

તમામ પ્રક્રિયાઓનું પાલન કર્યું હતું અને તે અંગે જરૂરી એન્ટ્રીઓ કરી હતી અને તપાસ માટે તેમના ઉપરી અધિકારીને સોંપી હતી . તેમણે તમામ એન્ટ્રીઓ, લખાણો અને સહીઓ ઓળખી કાઢી છે . તેમની ઉલટતપાસ દરમિયાન કંઈ પ્રતિકૂળ બહાર આવ્યું નથી .

૫.૩૧ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૧ સોમાભાઈ બાબરભાઈ ઝાલાની એક્ટિવિટી ૧૧૯ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે વર્ષ ૧૯૯૨ માં તેઓ પ્રધુમન નગર પોલીસ સ્ટેશનમાં પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટર હતા . ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ રાત્રે લગભગ ૪:૩૦ વાગ્યે તેમને તપાસ માટે પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.ઓ. તરફથી વર્ધી રિપોર્ટ તરીકે સ્ટેશન ડાયરી એન્ટ્રી મળી . તેઓ રાજકોટ સરકારી હોસ્પિટલ ગયા હતા જ્યાં બે પંચોની હાજરીમાં બનેસિંહના મૃતદેહનું ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું [એક્ટિવિટી ૧૨૦] . તેમણે મેડિકલ ઓફિસરને મોકલેલા ડેથ ફોર્મ અને પોસ્ટમોર્ટમ માટેની યાદી ઓળખી કાઢી છે . આ સાક્ષીની ઉલટતપાસ પરથી એવું જણાય છે કે તેમણે તમામ યોગ્ય પ્રક્રિયાઓનું પાલન કર્યું હતું .

૫.૩૨ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૨ મહેશ ફકીરાભાઈની એક્ટિવિટી ૧૨૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેઓ પ્રધુમન નગર પોલીસ સ્ટેશનમાં પોલીસ

કોન્સ્ટેબલ હતા . તેમણે બનેસિંહના પોસ્ટમોર્ટમ માટે મળેલી વર્ધીની પ્રક્રિયાઓ વિશે જણાવ્યું છે . તેમણે મૃતદેહ પાસેથી કપડાં એકત્ર કર્યા હતા અને મૃતદેહ તેમના સંબંધીઓને સોંપ્યો હતો . તેમણે બનેસિંહના કપડાં મુદ્દામાલ આર્ટિકલ નં. ૧૦ અને ૧૧ તરીકે ઓળખી કાઢ્યા છે જે તેમણે સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનને મોકલ્યા હતા .

૫.૩૩ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૩ કાળુસિંહ હીરાસિંહની એક્ટિવિટ ૧૨૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશનમાંથી કાગળો એકત્ર કરવા માટે એન્ટ્રીઓ કરવામાં આવી હતી . તેઓ, ઘટના સમયે, પાટણવાવ પોલીસ સ્ટેશનમાં હેડ કોન્સ્ટેબલ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા . તેમણે એક્ટિવિટ ૧૨૬ પર સ્ટેશન ડાયરીમાં પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે સાંજે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ, જેઓ ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા, તેમણે બનેસિંહની ફરીયાદ એકત્ર કરી . ઉક્ત ફરીયાદ આ સાક્ષી દ્વારા માર્ક-એ પર ઓળખવામાં આવી છે . તેમણે પ્રાપ્તિના સમય અને તારીખનું પોતાનું એન્ડોર્સમેન્ટ ઓળખી કાઢ્યું છે . તેમણે પોતાની સહી ઓળખી કાઢી છે . તેમણે આઈ-સી.આર.નં. ૪૦/૧૯૯૨ તરીકે એફઆઈઆર તરીકે ફરીયાદ નોંધી હતી જેને તેમણે માર્ક એ તરીકે ઓળખી છે . તેમણે, ત્યારબાદ, પી.એસ.આઈ. એસ. એમ. પવારના નામે ડેપ્યુટ ઓર્ડર જારી કર્યો છે .

પ.૩૪ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૪ મહેશકુમાર દિલીપસિંહ જાડેજાની એકિઝબિટ ૧૨૯ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેઓ પાટણવાવ પોલીસ સ્ટેશનમાં પી.એસ.આઈ. તરીકે ફરજ બજાવતા હતા અને ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ રજા પર હતા . તેમના પરત ફરવા પર તેમણે તપાસનો ચાર્જ સંભાળ્યો જોકે મોટાભાગની તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી .

પ.૩૫ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૫ મહમદશા સલામભાઈ શેખની એકિઝબિટ ૧૩૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ જ્યારે તેઓ જૂનાગઢ સિટી પોલીસ સ્ટેશનમાં હેડ કોન્સ્ટેબલ તરીકે હતા, ત્યારે ડી.ઓ. નં. ૮૨૭/૧૯૯૨ મળ્યો અને વાયરલેસ દ્વારા ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશનમાં પૂછપરછ કરી . ત્યારબાદ ગુનો નોંધ્યો .

પ.૩૬ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૬ ડો. સંજયભાઈ જયસિંહભાઈ અગ્રવાલની એકિઝબિટ ૩૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે છેલ્લા ચાર વર્ષથી તેઓ અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલ ખાતે જનરલ સર્જરી વિભાગના ડો. વી. સી. દોશીના મદદનીશ હતા . તેમણે જણાવ્યું છે કે

પ્રવીણસિંહને ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ લગભગ ૮:૨૦ વાગ્યે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા .

પ.૩૭ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૭ ડો. દીપકકુમાર દેવકરણદાસ પટેલની એક્ઝિબિટ ૧૪૦ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . આ સાક્ષીના પુરાવા પરથી એવું જણાય છે કે ઈજાગ્રસ્ત પ્રવીણસિંહને અમદાવાદ સિવિલ હોસ્પિટલના ન્યુરો સર્જિકલ વિભાગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા જ્યાં ડો. એમ. એ. પરીખ દ્વારા સારવાર કરવામાં આવી હતી . ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ થી ૨૭.૦૪.૧૯૯૨ સુધી તેમની ત્રણ અલગ-અલગ ડૉક્ટરો દ્વારા સારવાર કરવામાં આવી હતી . તેમણે જણાવ્યું છે કે મેડિકલ પેપર્સ, નર્સિંગ ચાર્ટ અને એક્સ-રે પ્લેટ્સ દર્શાવે છે કે માથામાં ફ્રેક્ચર હતું . તેમણે જણાવ્યું છે કે ઈજાથી મગજને નુકસાન થયું નથી પરંતુ ઈન્ફેક્શનના કારણે ઈજાગ્રસ્તનું મૃત્યુ થઈ શકે છે .

પ.૩૮ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૮ ગોવિંદભાઈ મોતીરામની એક્ઝિબિટ ૧૪૧ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના ૨૦૦૦ કલાકથી ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના ૨૦૦૦ કલાકની વચ્ચે તેઓ હોસ્પિટલ ખાતે પોલીસ ચોકીના ઇન્ચાર્જ હતા . આ સાક્ષીએ જણાવ્યું કે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ બનેસિંહને લાકડીઓથી તેના માથા પર ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી હતી . તેમને

ઉપલેટા સરકારી હોસ્પિટલ દ્વારા અને ત્યારબાદ જૂનાગઢ હોસ્પિટલથી રિફર કરવામાં આવ્યા હતા જેમને ડો. અગ્રવાલ દ્વારા મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા . તેમણે હોસ્પિટલ ડ્યુટી રજિસ્ટરમાં જરૂરી એન્ટ્રી કરી .

૫.૩૯ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૩૯ જગદીશસિંહ જીતુભા જાડેજાની એકિઝબિટ ૧૪૩ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ પોલીસ સ્ટેશન ઓફિસરના ઇન્ચાર્જ હતા . લગભગ ૭:૩૫ વાગ્યે તેમને બનેસિંહ ખીમાજીના મૃત્યુ વિશે રાજકોટ કંટ્રોલ રૂમમાંથી વાયરલેસ સંદેશ મળ્યો . તેમણે કલમ ૩૦૨ ઉમેરવા અને કાગળો એકત્ર કરવા માટે તપાસ અધિકારીને સંદેશો મોકલ્યો . તેમણે સ્ટેશન ડાયરીમાં જરૂરી એન્ટ્રી કરી [એકિઝબિટ ૧૪૩] . ત્યારબાદ તેમણે આગળની તપાસ માટે પી.એસ.આઈ. વાઘેલાને કાગળો સોંપ્યા .

૫.૪૦ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૪૦ સુરસિંગ મોહનસિંહ પવારની એકિઝબિટ ૧૪૬ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ જ્યારે તેઓ પાટણવાવ પોલીસ સ્ટેશનમાં ઇન્ચાર્જ પી.એસ.આઈ. હતા . તેમને આઈ-સી.આર.નં. ૪૦/૧૯૯૨ દ્વારા પી.એસ.ઓ. પાસેથી તપાસ મળી . તેમણે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા અને પંચોની હાજરીમાં પંચનામા તૈયાર કર્યા અને મુદ્દામાલની

વસ્તુઓ જમ કરી . ત્યારબાદ આગળની તપાસ અન્ય પી.એસ.આઈ. ને સોંપવામાં આવી હતી . તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે પંચનામા સમયે તેમણે કાનજી કચરાના ખેતરમાં લોહીના ડાઘા જોયા હતા . આ સાક્ષીની કોઈ ફળદાયી ઉલટતપાસ નથી .

૫.૪૧ ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૪૧ રણજીતસિંહ જુગાજી વાઘેલાની એક્ઝિબિટ ૧૪૭ પર તપાસ કરવામાં આવી છે . તેમણે જણાવ્યું છે કે ૧૭.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ તેઓ પી.એસ.આઈ. ભાયાવદર હતા, તેમને તપાસ સોંપવામાં આવી હતી . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે તપાસ હાથ ધરી હતી, સાક્ષીઓ, ઈજાગ્રસ્તોના નિવેદનો નોંધ્યા હતા અને લોહીના ડાઘાવાળા કપડાં એકત્ર કર્યા હતા . તેમણે કોર્ટ સમક્ષ મુદ્દામાલની ઓળખ કરી છે . તેમણે આરોપીઓની ધરપકડ કરતી વખતે તેમના શરીરનું ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું તૈયાર કર્યું હતું . તેમણે આરોપીના કહેવા પર મુદ્દામાલ લાકડીઓ જમ કરી હતી . તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે ઈજાગ્રસ્ત અને કેટલાક સાક્ષીઓના નિવેદન નોંધ્યા હતા . આ સાક્ષીએ આરોપી અને ઈજાગ્રસ્તના લોહીના ડાઘાવાળા કપડાં જમ કર્યા છે . તેમણે મુદ્દામાલની વસ્તુઓ જમ કરી, તેમણે ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું તૈયાર કર્યું . તેમની ઉલટતપાસમાં એવું કંઈ પ્રતિકૂળ બહાર લાવી શકાયું નથી જે ફરીયાદપક્ષના કેસ માટે ઘાતક સાબિત થઈ શકે .

૬. અમને જણાય છે કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના નીચેના તારણો પુરાવાના વિફૂત મૂલ્યાંકન પર આધારિત છે, જે કાયદામાં ટકી શકે તેમ નથી . આરોપી સામેના પુરાવાઓ નીચેના મથાળાઓ હેઠળ ચર્ચા કરી શકાય છે .

(I) ખામીયુક્ત તપાસ:

૬.૧ ટ્રાયલ કોર્ટે અવલોકન કર્યું છે કે જ્યારે પોલીસે હોસ્પિટલ ખાતે બનેસિંહ (મૃતક) ની ફરીયાદ નોંધી હતી, ત્યારે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓ પ્રવીણસિંહ અને નરવીરસિંહ એ જ હોસ્પિટલમાં હતા . પરંતુ પોલીસે તેમના નિવેદનો નોંધ્યા ન હતા . ટ્રાયલ કોર્ટે અવલોકન કર્યું છે કે નરવીરસિંહ (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૭, એક્ઝિબિટ ૬૬) નું નિવેદન ચાર થી પાંચ દિવસ પછી નોંધવામાં આવ્યું હતું . પોલીસે ૧૬.૦૪.૧૯૯૨ ના રોજ જગતસિંહનું નિવેદન નોંધ્યું નથી . ટ્રાયલ કોર્ટે અવલોકન કર્યું છે કે એવું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે પીડિતના પિતાએ પંચાયતના પાંજરાપોળ (ડબ્બા) માં ભેંસો પૂરી દીધી હોય .

૬.૨ ટ્રાયલ કોર્ટે ખામીયુક્ત તપાસ અને ફરીયાદપક્ષ દ્વારા ભૌતિક સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવા પર વધુ ભાર મૂક્યો છે .

૬.૩ જ્યાં સુધી ખામીયુક્ત તપાસનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી આ મુદ્દા પર કાયદો સુસ્થાપિત છે કે તપાસમાં ખામી પોતે નિર્દોષ મુક્તિનો આધાર બની શકે નહીં . જો આવી આયોજિત અથવા બેદરકાર તપાસને અથવા ઉપરછછી તપાસ દ્વારા ભૂલો અથવા ક્ષતિઓને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે, તો ફોજદારી ન્યાય વહીવટમાં લોકોનો વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા ઘટી જશે . જ્યાં તપાસ એજન્સીના ભાગ પર બેદરકારી અથવા ભૂલો, વગેરે જોવા મળી હોય જેના પરિણામે ખામીયુક્ત તપાસ થઈ હોય, ત્યાં કોર્ટ પર એ કાનૂની જવાબદારી છે કે તે ફરીયાદપક્ષના પુરાવાઓને આવી ક્ષતિઓ સિવાય કાળજીપૂર્વક ચકાસે, તે શોધવા માટે કે ઉક્ત પુરાવા વિશ્વસનીય છે કે નહીં અને તે કેટલી હદે વિશ્વસનીય છે અને શું આવી ક્ષતિઓ સત્ય શોધવાના ઉદ્દેશ્યને અસર કરે છે કે કેમ . તેથી, ફોજદારી ટ્રાયલમાં ન્યાયિક ચકાસણી માટે તપાસ એ એકમાત્ર ક્ષેત્ર નથી . કેસમાં ટ્રાયલના નિષ્કર્ષને માત્ર તપાસની પ્રામાણિકતા પર આધાર રાખવા દેવાય નહીં . (જુઓ ચંદ્રકાંત લક્ષ્મી વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, એઆઈઆર ૧૯૭૪ એસસી ૨૨૦; કરનેલ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્યપ્રદેશ, (૧૯૯૫) ૫ એસસીસી ૫૧૮; રામ બિહારી યાદવ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એઆઈઆર ૧૯૯૮ એસસી ૧૮૫૦; પારસ યાદવ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એઆઈઆર ૧૯૯૯ એસસી ૬૪૪; સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. કે. ચાર્પ્પા રેડ્ડી, એઆઈઆર ૨૦૦૦ એસસી ૧૮૫; અમર સિંહ વિ. બલવિન્દર સિંહ, એઆઈઆર ૨૦૦૩ એસસી ૧૧૬૪; અદ્વારખા કે. મન્સુરી વિ. સ્ટેટ ઓફ

ગુજરાત, એઆઈઆર ૨૦૦૨ એસસી ૧૦૫૧; અને રામ બાલી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., એઆઈઆર ૨૦૦૪ એસસી ૨૩૨૯) .

(II) ભૌતિક સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવી:

૬.૪ ટ્રાયલ કોર્ટે પ્રતિવાદીઓ – મૂળ આરોપીઓને એવા આધારે નિર્દોષ મુક્ત કર્યા છે કે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી ખીમાજી ગગુભાઈ, જેઓ મૃતક બનેસિંહ અને ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ પ્રવીણસિંહ અને નરવીરસિંહના પિતા છે, તેમની તપાસ કરવામાં આવી નથી . તેમણે તેમના ધાયલ પુત્રોને સારવાર માટે હોસ્પિટલ લઈ જવાને બદલે પંચાયતના પાંજરાપોળ (ડબ્બા) માં ભેંસો લઈ લીધી હતી . વધુમાં, એક મંગુભાઈ કે જેઓ ઈજાગ્રસ્ત સાથે ગયા હતા અને રાજકોટ સરકારી હોસ્પિટલમાંથી ઘટના વિશે પોલીસને જાણ કરી હતી તેમની પણ તપાસ કરવામાં આવી નથી . ટ્રાયલ કોર્ટના મતે બંને ઘટનાના મહત્વના સાક્ષીઓ હતા . ટ્રાયલ કોર્ટે એમ પણ અવલોકન કર્યું છે કે ઈજાગ્રસ્તના પિતા માટે ૯:૫૦ વાગ્યે હોસ્પિટલ પહોંચવા માટે ઘટના સ્થળથી ૨ કિમી દૂર આવેલી પંચાયત પાંજરાપોળ (ડબ્બા) માં ૧૭-૧૮ ભેંસોને હાંકવી ટૂંકા સમયમાં શક્ય નથી . ટ્રાયલ કોર્ટે કોઈ કારણ વિના પોલીસ સાક્ષીના પુરાવા પર શંકા વ્યક્ત કરી છે .

જ્યાં સુધી ભૌતિક સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવાનો સંબંધ છે, ટ્રાયલ કોર્ટના તારણો ટકી શકે તેમ નથી . આ સંદર્ભમાં, સ્ટેટ ઓફ એ.પી. વિ. જ્ઞાનચંદ, (૨૦૦૧) ૬ એસસીસી ૭૧ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે જે ઠરાવ્યું છે તેનો સંદર્ભ આપવો ફાયદાકારક રહેશે . ઉક્ત કેસમાં, ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે:-

"૧૪. ભૌતિક સાક્ષીની તપાસ ન કરવી એ ફરીથી રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ જુબાનીના વજનને નકારી કાઢવા માટેનું કોઈ ગાણિતિક સૂત્ર નથી ભલે તે ગમે તેટલી સ્વાભાવિક, વિશ્વાસપાત્ર અને ખાતરીજનક કેમ ન હોય. ફરીયાદપક્ષ પર લગાવવામાં આવેલ ભૌતિક સાક્ષીને કોર્ટથી છુપાવવાના આરોપની તપાસ દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગોની પૃષ્ઠભૂમિમાં થવી જોઈએ જેથી એ જાણી શકાય કે શું સાક્ષીઓ કોર્ટમાં તપાસ માટે ઉપલબ્ધ છે અને છતાં ફરીયાદપક્ષ દ્વારા છુપાવવામાં આવ્યા હતા."

તેમાં વધુમાં નિયમ બનાવવામાં આવ્યો છે કે કોર્ટે પ્રથમ રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાઓની વિશ્વસનીયતા પર વિચાર કરવો જોઈએ અને મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ અને જો કોર્ટને લાગે છે કે રજૂ કરાયેલા પુરાવા વિશ્વસનીય છે, તો જુબાની સ્વીકારવી જોઈએ અને તેના પર કાર્ય કરવું જોઈએ, જોકે અન્ય સાક્ષીઓ ઉપલબ્ધ હોઈ શકે છે, જેની પણ તપાસ થઈ શકી હોત પરંતુ તપાસ કરવામાં આવી ન હતી . તખાજી હીરાજી વિ. ઠાકોર કુબેરસિંગ ચમનસિંગ, (૨૦૦૧) ૬

એસસીસી ૧૪૫ માં, એવો અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો છે કે જો ભૌતિક સાક્ષી, જે ઘટનાની ઉત્પત્તિ અથવા ફરીયાદપક્ષના કેસના આવશ્યક ભાગને ઉજાગર કરે છે, અન્યથા ખાતરીપૂર્વક સામે લાવવામાં આવતો નથી, અથવા જ્યાં ફરીયાદપક્ષના કેસમાં કોઈ ગેપ અથવા નબળાઈ છે જે સાક્ષી ઉપલબ્ધ હોવા છતાં તપાસવામાં આવતો નથી તેની તપાસ કરીને પૂરી કરી શકાઈ હોત અથવા સારી કરી શકાઈ હોત, તો ફરીયાદપક્ષના કેસને ખામીયુક્ત કહી શકાય અને આવા ભૌતિક સાક્ષીને છુપાવવાથી કોર્ટ ફરીયાદપક્ષ સામે પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવા માટે બંધાયેલી છે, પરંતુ જો પુષ્કળ પુરાવા ઉપલબ્ધ હોય, અને જેના પર આધાર રાખી શકાય, તો આવા અન્ય સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવી એ ભૌતિક ન પણ હોઈ શકે . એ જ રીતે, દહારી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., (૨૦૧૨) ૧૦ એસસીસી ૨૫૬ માં, ભૌતિક સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવાના મુદ્દા પર વિચાર કરતી વખતે, એવું સંક્ષિપ્તમાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે સાક્ષી એકમાત્ર સક્ષમ સાક્ષી નથી, જે હકીકતલક્ષી બાબતોને યોગ્ય રીતે સમજાવવા માટે સંપૂર્ણપણે સક્ષમ હોત અને ફરીયાદપક્ષને તબીબી પુરાવાઓ અને અન્ય વિશ્વસનીય સાક્ષીઓની જુબાની દ્વારા સંપૂર્ણ સમર્થન મળતું હોય, ત્યારે ફરીયાદપક્ષ સામે પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવું અયોગ્ય ગણાશે .

(III) તબીબી પુરાવા વિરુદ્ધ પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવા :

૬.૫ ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોને વિફૂત કહી શકાય કારણ કે ટ્રાયલ કોર્ટે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવાને ખોટી રીતે ફગાવી દીધા છે . એવું જોવામાં આવ્યું છે કે બે ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓમાંથી કોઈએ પણ એમ નથી કહ્યું કે ઘટના બીજા ખેતરમાં બની હતી . ટ્રાયલ કોર્ટે એ વાત પર વધુ ભાર મૂક્યો છે કે ઘટના સ્થળે એલ્યુમિનિયમનો વાટકો (વાડકો) કેવી રીતે મળ્યો તે કોઈએ સમજાવ્યું નથી . ટ્રાયલ કોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું છે કે ડૉક્ટરના પુરાવા મુજબ, ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના શરીર પર કોઈ વ્હીલ-માર્ક (સોળના નિશાન) ઈજાઓ ન હતી અને ડૉક્ટરના જણાવ્યા મુજબ જો ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓને લાકડીથી મારવામાં આવ્યા હોત તો વ્હીલ-માર્ક ઈજાઓ હોઈ શકે છે . ટ્રાયલ કોર્ટે એ હકીકતની અવગણના કરી છે કે ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ ડો. જસમતભાઈ ડાયાભાઈ [એકિઝબિટ ૭૨] એ પોતાની જુબાનીમાં જણાવ્યું છે કે ઈજાગ્રસ્તોને થયેલી ઈજા લાકડી જેવા સખત અને બુઢા પદાર્થથી શક્ય છે . જ્યારે ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૭ ડો. કિરણભાઈ કાળાભાઈ સગોઠિયા [એકિઝબિટ ૩૦] એ તેમની સરતપાસમાં જણાવ્યું છે કે મૃતક બનેસિંહ અને ઈજાગ્રસ્તને થયેલી ઈજાઓ મુઢ્ઢામાલ આર્ટિકલ લાકડીથી શક્ય છે . જોકે, તેમની ઉલટતપાસમાં તેમણે એમ પણ જણાવ્યું છે કે કોઈપણ ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીને વ્હીલ-માર્ક ઈજા થઈ નથી અને વધુમાં જણાવ્યું છે કે જો ઈજાગ્રસ્તના શરીર પર કોઈ વ્હીલ-માર્ક ઈજા હોય તો કોઈ ચોક્કસપણે કહી શકે છે કે આવી ઈજા લાકડીથી થઈ છે . જ્યારે પણ પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવા અને તબીબી પુરાવા વચ્ચે વિસંગતતા હોય, ત્યારે આવો પ્રશ્ન હવે નવો રહ્યો નથી .

હવે કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે જ્યાં તબીબી પુરાવા અને પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવા વચ્ચે વિરોધાભાસ હોય ત્યાં એ અસર પર સ્ફટિકીકૃત કરી શકાય છે કે જોકે સાક્ષીની પ્રત્યક્ષદર્શી જુબાની તબીબી પુરાવા કરતા વધુ પુરાવાકીય મૂલ્ય ધરાવે છે . જોકે, જ્યાં તબીબી પુરાવા એટલા હદે જાય છે કે તે પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવા સાચા હોવાની તમામ શક્યતાઓને સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢે છે, તો પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવાને માન્ય રાખી શકાય નહીં . ટ્રાયલ કોર્ટે હાથ પરના કેસમાં કાયદાના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો લાગુ કર્યા નથી .

(IV) ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓને ખોટી રીતે ફગાવી દેવા:

૬.૬ ટ્રાયલ કોર્ટે એમ પણ અવલોકન કર્યું છે કે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓ હુમલાખોરોની સંખ્યા વિશે સ્પષ્ટ નથી અને તેઓ કહી શક્યા નથી કે કયા આરોપી પાસે કયું હથિયાર હતું અને કયા હથિયારથી આરોપીએ ઈજાગ્રસ્ત પર હુમલો કર્યો હતો અને, તેથી ફરીયાદપક્ષ પોતાનો કેસ વ્યાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે . ટ્રાયલ કોર્ટે ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના ભૌતિક પુરાવાને એ ક્ષુલ્લક આધાર પર સંપૂર્ણપણે ફગાવી દીધો છે કે આવા ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના શરીર પર વ્હીલ-માર્કની ઈજાઓ નથી અને ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં તપાસના ભાગ પર થોડો વિલંબ થયો છે .

ઘટના દરમિયાન પોતે ઘાયલ થયેલા સાક્ષીના પુરાવાને કેટલું વજન આપવું તે પ્રશ્નની સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા વ્યાપક ચર્ચા કરવામાં આવી છે . જ્યાં ઘટનાનો સાક્ષી પોતે ઘટનામાં ઘાયલ થયો હોય, તો આવા સાક્ષીની જુબાનીને સામાન્ય રીતે ખૂબ જ વિશ્વસનીય માનવામાં આવે છે, કારણ કે તે એક એવો સાક્ષી છે જે ગુનાના સ્થળે તેની હાજરીની અંતર્ગત ગેરંટી સાથે આવે છે અને ગુનો કરવા માટે ત્રીજા પક્ષકારને ખોટી રીતે ફસાવવા માટે તેના વાસ્તવિક હુમલાખોર(ઓ) ને છોડી દે તેવી શક્યતા નથી .

"ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીને બદનામ કરવા માટે ખાતરીજનક પુરાવા જરૂરી છે" . (જુઓ રામલગન સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એઆઈઆર ૧૯૭૨ એસસી ૨૫૯૩; મલખાન સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરપ્રદેશ, એઆઈઆર ૧૯૭૫ એસસી ૧૨; માછી સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એઆઈઆર ૧૯૮૩ એસસી ૯૫૭; અપ્પાભાઈ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, એઆઈઆર ૧૯૮૮ એસસી ૬૯૬; બોન્ડ્યા ઉર્ફે ભરત શિવાજી માને અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (એઆઈઆર ૧૯૯૬ એસસી ૨૫૭); ભાગ સિંહ અને અન્ય (સુપ્રા); મોહર અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરપ્રદેશ, (એઆઈઆર ૨૦૦૨ એસસી ૩૨૭૯); દિનેશ કુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, (એઆઈઆર ૨૦૦૮ એસસી ૩૨૫૯); વિષ્ણુ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, (એઆઈઆર ૨૦૦૯ એસસી ૨૩૭૪); અન્નારેડ્ડી સામ્બાસિવા રેડ્ડી અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્રપ્રદેશ, એઆઈઆર ૨૦૦૯ એસસી ૨૬૬૧; બાલરાજે ઉર્ફે

ત્ર્યંબક વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૨૦૧૦ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૩૭૦૭) . આ મુદ્દા પર નિર્ણય લેતી વખતે, જરૂરેલ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૦૯ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૭૨૦૬) માં સમાન મત લેવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઈજાગ્રસ્ત આરોપીની જુબાનીને આપવામાં આવેલ વિશેષ પુરાવાકીય દરજ્જાનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો અને તેના અગાઉના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખીને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :-

"દર્શન સિંહ (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી જ) ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી હતા . ડૉક્ટરે તેમની તપાસ કરી હતી . તેમની જુબાનીને હળવાશથી બાજુ પર રાખી શકાય નહીં . હુમલાખોરો ટ્યુબવેલ પર પહોંચ્યા ત્યારે તેઓ ત્યાં હાજર હોવાથી તેમણે ઘટનાની સંપૂર્ણ વિગતો આપી હતી . શિવલિંગપ્પા કલ્લયાનપ્પા વિ. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક, (એઆઈઆર ૧૯૯૫ એસસી ૨૫૪) માં, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે જ્યાં સુધી મોટા વિરોધાભાસો અને વિસંગતતાઓના આધારે તેમના પુરાવાને નકારવા માટે મજબૂત આધારો ન હોય ત્યાં સુધી ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીની જુબાની પર આધાર રાખવો જોઈએ, કારણ કે તે સાબિત થાય છે કે ઉક્ત ઘટના દરમિયાન તેને ઈજા થઈ હતી, તો ઘટનાસ્થળે તેની હાજરી સ્થાપિત થાય છે . સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. કિશન ચંદ, (એઆઈઆર ૨૦૦૪ એસસી ૪૬૭૧) માં, એવું અવલોકન કરીને સમાન મતનો પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો છે કે

સ્ટેમ્પ્ડ સાક્ષીની જુબાનીની પોતાની પ્રસ્તુતતા અને અસરકારકતા હોય છે . ઘટનાના સમયે અને સ્થળે સાક્ષીને ઈજાઓ થઈ તે હકીકત, તેની જુબાનીને સમર્થન આપે છે કે તે ઘટના દરમિયાન હાજર હતો . જો ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીની લાંબી ઉલટતપાસ કરવામાં આવે અને તેની જુબાનીને નકારી કાઢવા માટે કંઈ પણ મેળવી ન શકાય, તો તેના પર આધાર રાખવો જોઈએ (જુઓ કિશન વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, (૨૦૦૬) ૧૨ એસસીસી ૪૫૯) . આમ, અમે સુવિચારિત અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે નીચેની અદાલતો દ્વારા દર્શન સિંહ (ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૪) ના પુરાવા પર યોગ્ય રીતે આધાર રાખવામાં આવ્યો છે ."

આ મુદ્દા પરના કાયદાનો એ અસરમાં સારાંશ આપી શકાય છે કે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીની જુબાનીને કાયદામાં વિશેષ દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે . આ એ હકીકતનું પરિણામ છે કે સાક્ષીને થયેલી ઈજા એ ગુનાના સ્થળે તેની હાજરીની અંતર્ગત ગેરંટી છે અને કારણ કે સાક્ષી તેના વાસ્તવિક હુમલાખોરને માત્ર ગુનાના આચરણ માટે કોઈ ત્રીજા પક્ષને ખોટી રીતે ફસાવવા માટે સજા વિના જવા દેવા માંગશે નહીં . આમ, જ્યાં સુધી તેમાં મોટા વિરોધાભાસો અને વિસંગતતાઓના આધારે તેના પુરાવાને નકારવા માટે મજબૂત આધારો ન હોય ત્યાં સુધી ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીની જુબાની પર આધાર રાખવો જોઈએ .

(V) ગેરકાયદેસર મંડળી:-

૬.૭ વધુમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે ખોટી રીતે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓની આરોપીઓ દ્વારા ભજવવામાં આવેલી ચોક્કસ ભૂમિકા વિશેની ક્ષતિઓ પર વધુ ભાર મૂક્યો છે અને તેઓ કહી શક્યા નથી કે કયા આરોપી પાસે કયું હથિયાર હતું અને કયા હથિયારથી આરોપીએ ઈજાગ્રસ્ત પર હુમલો કર્યો હતો . દેખીતી રીતે જ આ હુમલો કોઈ એક વ્યક્તિ દ્વારા નહીં પરંતુ ગુનાના આચરણમાં સક્રિય રીતે સંકળાયેલા પંદર લોકો દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોવાનો કિસ્સો છે અને તેથી, વર્તમાન કેસની હકીકતોમાં કલમ ૧૪૯ સ્પષ્ટપણે આકર્ષાય છે . માત્ર એટલા માટે કે પીડિત હુમલાખોરની ચોક્કસ ભૂમિકાનું વર્ણન કરી શક્યા નથી, તે અપીલકર્તાઓ આરોપીઓની તરફેણમાં ઝુકી શકે નહીં, તે પણ આવા ગંભીર ગુનામાં જ્યાં માત્ર આવા ગુનામાં તેમની ભાગીદારીને કારણે એક જીવ ગયો હોય . વધુમાં, જો આપણે પ્રતિવાદી – આરોપીના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના પુરાવાઓમાં દેખાતા નાના વિરોધાભાસો સ્વીકારીએ, તો પણ એવો કિસ્સો નથી કે ઘટના સમયે હાજર કોઈ પણ આરોપીએ ફટકો માર્યો ન હોય . તે એ પણ સૂચવે છે કે મૃતક બનેસિંહે તેમને તેમના ઢોર ખેતરની બહાર કાઢવા કહ્યું તે પછી, આરોપીઓ આવી નજીવી બાબતમાં ઉશ્કેરાઈ ગયા અને સમાન ઈશદાથી મૃતક અને અન્ય સાક્ષીઓ પર હુમલો કર્યો જેઓ પાછળથી બચાવવા આવ્યા હતા .

એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં 'ગેરકાયદેસર મંડળી' રચતા મોટી સંખ્યામાં આરોપીઓએ એક વ્યક્તિ પર હુમલો કર્યો હોય અને તેની હત્યા કરી હોય તેવો આક્ષેપ છે, ત્યારે એ જરૂરી નથી કે દરેક આરોપી જીવલેણ ઈજાઓ પહોંચાડે અથવા કોઈપણ ઈજા પહોંચાડે . આવા કિસ્સાઓમાં આવી ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્યોને પ્રતિનિધિ જવાબદારી ના આધારે સજા કરવા માટે કલમ ૧૪૯ નો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે, ભલે તેમના પર જીવલેણ ઈજાઓ પહોંચાડવાનો આરોપ ન હોય, જો રેકૉર્ડ પરના પુરાવા વાજબી ઠેરવતા હોય તો . આવી 'ગેરકાયદેસર મંડળી' માં આરોપીની માત્ર હાજરી તેને હુમલાના પીડિતના મૃત્યુનું કારણ બનવા માટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ પ્રતિનિધિ જવાબદારી માટે પૂરતી છે, જોકે આરોપીઓને કહેવામાં આવે છે કે તેમણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ તેમને પ્રતિનિધિ તરીકે જવાબદાર ઠેરવતા આરોપનો સામનો કરવો પડશે . કલમ ૧૪૯ નો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ અને અમલ કરવામાં નિષ્ફળતા મોટી સંખ્યામાં ગુનેગારોને ગુનામાંથી છટકી જવા સક્ષમ બનાવે છે .

બાલા સીતારામૈયા વિ. પેરીકે એસ. રાવ, (૨૦૦૪) ૪ એસસીસી ૫૫૭, પેરા ૮ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું:

"૮. કમનસીબે, સેશન્સ જજે આરોપીઓ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર

ગુના માટે ચાર્જ ફ્રેમ કર્યો ન હતો . એ નોંધવું પણ અગત્યનું છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાના ઘટકો લાવવા માટે સંબંધિત ફરીયાદપક્ષના આક્ષેપો પણ સેશન્સ જજ દ્વારા ફ્રેમ કરાયેલા ચાર્જમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા ન હતા . આરોપીઓને એવું કહેવામાં આવ્યું ન હતું કે તેમણે ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્યો હોવાના આરોપોનો સામનો કરવો પડશે અને આવી મંડળીનો સામાન્ય હેતુ મૃતકની હત્યા કરવાનો હતો અને તે સામાન્ય હેતુને આગળ વધારવામાં હત્યા કરવામાં આવી હતી અને તે રીતે તેઓની રચનાત્મક જવાબદારી હતી અને આમ તેઓએ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનો કર્યો હતો . અલબત્ત, કલમ ૧૪૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં માત્ર ભૂલને અનિયમિતતા ગણી શકાય, પરંતુ તેમના દ્વારા આચરવામાં આવેલા ગુનાની પ્રકૃતિનો ઉલ્લેખ કરવામાં નિષ્ફળતાને માત્ર અનિયમિતતા કહી શકાય નહીં . જો ટ્રાયલના તબક્કે આ ભૂલ ધ્યાનમાં આવી હોત, તો સેશન્સ જજ ચુકાદો આપતા પહેલાં કોઈપણ સમયે ચાર્જ સુધારી શક્યા હોત . વર્તમાન કિસ્સામાં, આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સિમ્પલિસિટર હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ચાર્જનો સામનો કરવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨

હેઠળ કોઈ ચાર્જ ન હતો . તેથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૬ હેઠળ આરોપીની દોષસિદ્ધિને ઉલટાવવી અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૧૪૯ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે દોષસિદ્ધિને અવેજીમાં મૂકવી શક્ય નથી કારણ કે આવા ગુના માટે તેમની સામે કોઈ ચાર્જ ફ્રેમ કરવામાં આવ્યો ન હતો ."

જ્યારે મોટી સંખ્યામાં લોકો ભેગા થાય છે (એકઠા થાય છે) અને ગુનો કરે છે, ત્યારે શક્ય છે કે મંડળીના કેટલાક સભ્યો જ મહત્વપૂર્ણ કાર્ય કરે છે જે વ્યવહારને ગુનો બનાવે છે અને બાકીના સભ્યો તે 'મહત્વપૂર્ણ કાર્ય' માં ભાગ લેતા નથી – ઉદાહરણ તરીકે હત્યાના કિસ્સામાં, જીવલેણ ઈજા પહોંચાડવી . તે પરિસ્થિતિઓમાં જ, ધારાસભાએ ગુના માટે પ્રતિનિધિ જવાબદારીના ખ્યાલને કાયદાકીય નીતિની બાબત તરીકે સેવામાં દબાવવાનું યોગ્ય માન્યું . રામ ગોપ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એઆઈઆર ૧૯૬૯ એસસી ૬૮૯ ફકરો ૫:

".... જ્યારે મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ દ્વારા પીડિત પર એકસંકલ્પિત હુમલો કરવામાં આવે છે ત્યારે દરેક ગુનેગાર દ્વારા ભજવવામાં આવેલી વાસ્તવિક ભૂમિકા નક્કી કરવી ઘણીવાર મુશ્કેલ હોય છે . પરંતુ તે બાબતે સામાન્ય હેતુની કાર્યવાહીમાં ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્ય દ્વારા આચરવામાં આવેલા ગુના માટે અથવા સામાન્ય હેતુની કાર્યવાહીમાં જે ગુનો આચરવામાં આવવાની સંભાવના હોવાનું જણાતું હતું તે ગુના માટે, સભ્યો

સાબિત થયેલા વ્યક્તિઓ તે કૃત્ય કરવાથી ઉદ્ભવતા પરિણામોથી
બચી શકતા નથી જે ગુના સમાન છે ."

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ આવી જ એક જોગવાઈ છે . તે સમાજની શાંતિ જાળવવા અને ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્યો તરીકે તેમની પ્રવૃત્તિ મર્યાદિત છે તેવા આધારે મુક્તિનો દાવો કરતા ગુનેગારોને (જેઓ ગુનાના આચરણમાં સક્રિય રીતે સહયોગ કરે છે અથવા મદદ કરે છે) અટકાવવા વ્યાપક જનહિતમાં વિચારવામાં આવેલી જોગવાઈ છે .

ફરીયાદપક્ષ અને/અથવા કોર્ટની જવાબદારી (હાથ પર છે તેવા કિસ્સામાં જ્યાં મોટી સંખ્યામાં લોકો (૫ અથવા વધુ) પર સામૂહિક રીતે વિવિધ ગુનાઓ કર્યાનો આરોપ છે અને ટ્રાયલને આધીન છે) એ તપાસવામાં આવે છે કે શું આવા જૂથના કેટલાક સભ્યો આવા જૂથના અન્ય કેટલાક સભ્યો દ્વારા આચરવામાં આવેલા કેટલાક ગુના માટે પ્રતિનિધિ તરીકે જવાબદાર છે કે નહીં – વિશ્લેષણની જરૂર છે . આવા વિશ્લેષણના બે ઘટકો છે (i) કલમ ૧૪૯ હેઠળ બનાવવામાં આવેલી વ્યાપકતા અને પ્રતિનિધિ જવાબદારી; અને (ii) તે હકીકતો જે આરોપીને ગુના માટે પ્રતિનિધિ તરીકે જવાબદાર ઠેરવવા સાબિત કરવી જરૂરી છે .

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ નો સાચો વ્યાપ અને વ્યાપકતા સમજવા માટે ભારતીય દંડ સંહિતાના પ્રકરણ VIII (કલમ ૧૪૧ થી ૧૬૦) ની યોજના તપાસવી જરૂરી છે જેનું શીર્ષક છે "જાહેર શાંતિ વિરુદ્ધના ગુનાઓ" . કલમ ૧૪૧

થી ૧૫૮, ૫ અથવા વધુ વ્યક્તિઓના જૂથ દ્વારા સામૂહિક રીતે આચરવામાં આવતા ગુનાઓ સાથે કામ કરે છે .

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૧ પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની મંડળીને 'ગેરકાયદેસર મંડળી' તરીકે જાહેર કરે છે જો આવી મંડળીનો સામાન્ય હેતુ ઉક્ત કલમમાં ગણવામાં આવેલા પાંચ ઉદ્દેશ્યોમાંથી કોઈ એકને પ્રાપ્ત કરવાનો હોય .

[જુઓ યશવંત અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૧૯૭૨) ૩ એસસીસી ૬૩૯] ગણવામાં આવેલા ઉદ્દેશ્યોમાંનો એક કોઈ ગુનો કરવાનો છે . કલમ ૪૦

"ગુનો".- આ કલમના ખંડ ૨ અને ૩ માં ઉલ્લેખિત પ્રકરણો અને કલમો સિવાય,

"ગુનો" શબ્દ આ કોડ દ્વારા સજાપાત્ર બાબત દર્શાવે છે . "કલમ ૧૪૧, ત્રીજા

ખંડ "અથવા અન્ય ગુનો" હેઠળ આવતા શબ્દોને માત્ર અતિક્રમણ અથવા

ભુક્ષાનના નાના ગુનાઓ સુધી મર્યાદિત કરી શકાય નહીં . આ શબ્દો ભારતીય

દંડ સંહિતાની અથવા તે સમયે અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈપણ કાયદાની

કોઈપણ જોગવાઈ હેઠળ આવતા તમામ ગુનાઓને આવરી લે છે .", [મંગા ઉર્ફે

માન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરાખંડ (૨૦૧૩) ૭ એસસીસી ૬૨૯] આવા

કાયદાકીય રીતે અસ્વીકાર્ય હેતુ સાથે ૫ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ ભેગા થવા એ

પોતે જ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૩ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગેરકાયદેસર

મંડળીનો ગુનો બને છે . કલમ ૧૪૩ હેઠળ સજા પામવા માટે આવી મંડળી દ્વારા

કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય આચરવામાં આવે તે જરૂરી નથી . [જુઓ દલીપ સિંહ અને

અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એઆઈઆર ૧૯૫૩ એસસી ૩૬૪] .

જો ગેરકાયદેસર મંડળી અથવા તેના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા આવી મંડળીના સામાન્ય ઉદ્દેશ્યની કાર્યવાહીમાં બળ અથવા હિંસાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તો આવી મંડળીના દરેક સભ્યને કલમ ૧૪૬ હેઠળ રમખાણ ના ગુના માટે દોષિત જાહેર કરવામાં આવે છે જે કલમ ૧૪૭ હેઠળ બે વર્ષની કેદની સજાને પાત્ર છે . કલમ ૧૪૬ હેઠળ રમખાણનો ગુનો બનાવવા માટે, બળ અથવા હિંસાના ઉપયોગથી સામાન્ય હેતુની પ્રાપ્તિ થવી જરૂરી નથી . બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, બળ અથવા હિંસાના ઉપયોગથી ગુનો આચરવો અથવા કલમ ૧૪૧ હેઠળ પાંચ ગણવામાં આવેલા સામાન્ય ઉદ્દેશ્યોમાંથી કોઈ એકની પ્રાપ્તિ થવી જરૂરી નથી .

કલમ ૧૪૮ જાહેર કરે છે કે જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણ એ એક અલગ ગુનો છે જે લાંબા સમયગાળાની કેદ (ત્રણ વર્ષ) થી શિક્ષાપાત્ર છે . ૧૪૬ અને ૧૪૮ હેઠળના ગુનાઓ વચ્ચે તફાવત છે . કલમ ૧૪૬ હેઠળ ગુનો બનાવવા માટે, 'ગેરકાયદેસર મંડળી' ના સભ્યોએ હથિયારો લઈ જવા જરૂરી નથી . પરંતુ કલમ ૧૪૮ હેઠળ ગુનો બનાવવા માટે, વ્યક્તિ ગેરકાયદેસર મંડળીનો સભ્ય હોવો જોઈએ, આવી મંડળી કલમ ૧૪૬ હેઠળ રમખાણના ગુના માટે પણ દોષિત હોવી જોઈએ અને કલમ ૧૪૮ હેઠળ ગુનાનો આરોપ ધરાવનાર વ્યક્તિ જીવલેણ હથિયારથી પણ સજ્જ હોવી જોઈએ . [સાબીર વિ. કવીન એમ્પ્રેસ, એઆઈઆર ૧૯૧૬ મદ્રાસ ૭૮૮]

કલમ ૧૪૯ બે આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓમાં પ્રતિનિધિ જવાબદારી રજૂ કરે છે જુઓ શંભુ નાથ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એઆઈઆર ૧૯૬૦ એસસી ૭૨૫ .

તે જાહેર કરીને કે (i) જો ગેરકાયદેસર મંડળીનો કોઈ સભ્ય તે મંડળીના સામાન્ય હેતુની કાર્યવાહીમાં ગુનો કરે છે, તો આવી ગેરકાયદેસર મંડળીનો દરેક સભ્ય ગેરકાયદેસર મંડળીના અન્ય સભ્યો દ્વારા આચરવામાં આવેલા ગુના માટે દોષિત છે અને (ii) એવા કિસ્સાઓમાં પણ જ્યાં ગેરકાયદેસર મંડળીના તમામ સભ્યો કોઈ ચોક્કસ ગુનો કરવા માટે સમાન સામાન્ય હેતુ ધરાવતા નથી, જો તેમને એ હકીકતની જાણ હોય કે મંડળીના અન્ય કેટલાક સભ્યો સામાન્ય હેતુની કાર્યવાહીમાં તે ચોક્કસ ગુનો કરે તેવી શક્યતા છે . ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ નો અવકાશ મસાલ્ટી મસાલ્ટી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., એઆઈઆર ૧૯૬૫ એસસી ૨૦૨ માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો:

"આવા કિસ્સામાં નક્કી કરવાનો નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે શું મંડળીમાં પાંચ કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ હતા અને શું ઉક્ત વ્યક્તિઓએ કલમ ૧૪૧ દ્વારા નિર્દિષ્ટ કર્યા મુજબ એક કે તેથી વધુ સામાન્ય ઉદ્દેશ્યો રાખ્યા હતા . આ પ્રશ્ન નક્કી કરતી વખતે, એ વિચારવું સુસંગત બને છે કે શું મંડળીમાં એવી કેટલીક વ્યક્તિઓ હતી જેઓ માત્ર નિષ્ક્રિય સાક્ષીઓ હતા અને મંડળીનો સામાન્ય હેતુ રાખ્યા વિના માત્ર નિર્રર્થક જિજ્ઞાસા ખાતર મંડળીમાં જોડાયા હતા . તે સંદર્ભમાં બલાદીનના કેસમાં આ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો મહત્વપૂર્ણ બની જાય છે; અન્યથા, કાયદામાં, એ કહેવું યોગ્ય રહેશે નહીં કે વ્યક્તિને ગેરકાયદેસર

મંડળીનો સભ્ય ગણવામાં આવે તે પહેલાં, તે દર્શાવવું આવશ્યક છે કે તેણે કોઈ ગેરકાયદેસર સ્પષ્ટ કૃત્ય કર્યું હતું અથવા મંડળીના સામાન્ય હેતુના અનુસંધાનમાં કોઈ ગેરકાયદેસર ચૂક માટે દોષિત હતો . હકીકતમાં, કલમ ૧૪૮ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે જો ગેરકાયદેસર મંડળીના કોઈપણ સભ્ય દ્વારા તે મંડળીના સામાન્ય હેતુની કાર્યવાહીમાં કોઈ ગુનો આચરવામાં આવે છે, અથવા એવો ગુનો કે જેના વિશે તે મંડળીના સભ્યો જાણતા હતા કે તે હેતુની કાર્યવાહીમાં આચરવામાં આવવાની સંભાવના છે, તો દરેક વ્યક્તિ જે તે ગુનો આચરતી વખતે, સમાન મંડળીનો સભ્ય છે, તે તે ગુના માટે દોષિત છે, અને તે ભારપૂર્વક એ સિદ્ધાંત બહાર લાવે છે કે કલમ ૧૪૮ દ્વારા નિર્ધારિત સજા એક અર્થમાં પ્રતિનિધિ છે અને હંમેશા એવા આધારે આગળ વધતી નથી કે ગેરકાયદેસર મંડળીના દરેક સભ્ય દ્વારા વાસ્તવમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે ."

ઉપરોક્ત પરથી જોઈ શકાય છે કે, કલમ ૧૪૧, ૧૪૬ અને ૧૪૮ અલગ-અલગ ગુનાઓ ઊભા કરે છે . કલમ ૧૪૮ માત્ર પ્રતિનિધિ જવાબદારી ઊભી કરે છે . જોકે, કલમ ૧૪૬, ૧૪૮ અને ૧૪૮ માં પ્રતિનિધિ જવાબદારીના સિદ્ધાંત પર આધારિત અમુક કાયદાકીય ઘોષણાઓ છે . આ સિદ્ધાંત સિવિલ કાયદામાં ખાસ કરીને ટોર્ટ્સની શાખામાં જાણીતો છે, પરંતુ ફોજદારી કાયદામાં માત્ર ત્યારે જ તેનો ખૂબ ઓછો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે જ્યારે સ્પષ્ટ કાયદાકીય આદેશ હોય .

કોઈપણ જોગવાઈ હેઠળ સજા માટે જવાબદાર ઠરવા માટે, મૂળભૂત આવશ્યકતા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૩ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કલમ ૧૪૧ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત ગેરકાયદેસર મંડળીનું અસ્તિત્વ છે .

ગેરકાયદેસર મંડળીનો ખ્યાલ કલમ ૧૪૧ પરથી જોઈ શકાય છે તેમ બે ઘટકો ધરાવે છે;

- (i) મંડળીમાં ઓછામાં ઓછા પાંચ વ્યક્તિઓ હોવા જોઈએ; અને
- (ii) તેઓએ ગુનો આચરવા અથવા તેમાં ગણવામાં આવેલા ઉદ્દેશ્યોમાંથી કોઈ એકને પ્રાપ્ત કરવા માટે સમાન હેતુ ધરાવવો જોઈએ .

એક નિષ્કર્ષ નોંધવા માટે, કે કોઈ વ્યક્તિ (i) કલમ ૧૪૩, ૧૪૬ અથવા ૧૪૮ હેઠળના કોઈપણ ગુના માટે દોષિત છે અથવા (ii) કલમ ૧૪૮ હેઠળ અન્ય કોઈ ગુના માટે પ્રતિનિધિ તરીકે જવાબદાર છે, તો તે પહેલા સાબિત થવું જોઈએ કે આવી વ્યક્તિ પાંચ વ્યક્તિઓની ઓળખ સાબિત થઈ છે કે નહીં તે હકીકતને ધ્યાનમાં લીધા વિના પાંચ કરતાં ઓછા વ્યક્તિઓની બનેલી 'ગેરકાયદેસર મંડળી' નો સભ્ય છે . જો તે હકીકત સાબિત થાય છે, તો તપાસનું આગલું પગલું એ છે કે શું ગેરકાયદેસર મંડળીનો સામાન્ય હેતુ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૧ હેઠળ નિર્દિષ્ટ ૫ ગણવામાં આવેલા ઉદ્દેશ્યોમાંથી એક છે .

મંડળીનો સામાન્ય હેતુ સામાન્ય રીતે દરેક કેસના સંજોગો પરથી મેળવવાનો હોય છે જેમ કે મંડળીના એકઠા થવાનો સમય અને સ્થળ, મંડળીનું આચરણ જે વ્યક્તિગત સભ્યોના આચરણથી અલગ પડે છે તે મંડળીના સામાન્ય હેતુના સૂચક છે . અમારા મતે, મંડળીના આવા વ્યક્તિગત સભ્યો દ્વારા આચરવામાં આવેલા સ્પષ્ટ કૃત્યોના આધારે મંડળીના સામાન્ય હેતુનું મૂલ્યાંકન કરવું અસ્વીકાર્ય છે . ઉદાહરણ તરીકે, જો પાંચ કરતા વધુ લોકો એકસાથે ભેગા થાય અને જીવલેણ હથિયારોથી બીજી વ્યક્તિ પર હુમલો કરે જેના પરિણામે આખરે પીડિતનું મૃત્યુ થાય, તો એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો ખોટો છે કે આવી મંડળીના એક અથવા કેટલાક સભ્યોનો તે લોકો સાથે સમાન હેતુ ન હતો જેમણે જીવલેણ ઈજાઓ પહોંચાડી હતી (જેમ કે તબીબી પુરાવા દ્વારા સાબિત થાય છે); માત્ર એવા આધારે કે આવા સભ્યો દ્વારા પહોંચાડવામાં આવેલી ઈજાઓ પ્રમાણમાં ઓછી ગંભીર અને બિન-જીવલેણ છે .

કલમ ૧૪૯ હેઠળ ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્યો પર જવાબદારી લાદવા માટે, એ જરૂરી નથી કે ગેરકાયદેસર મંડળીના દરેક સભ્યે મંડળીના સામાન્ય હેતુની કાર્યવાહીમાં ગુનો કરવો જોઈએ . મંડળીના સભ્યો દ્વારા આવા ગુનાના આચરણની સંભાવનાનું માત્ર જ્ઞાન પૂરતું છે . ઉદાહરણ તરીકે, જો એકે ૪૭ રાઈફલ્સ ધરાવતા પાંચ કે તેથી વધુ સભ્યો સામૂહિક રીતે પીડિત પર હુમલો કરે છે અને ગોળીબારથી તેનું મૃત્યુ નિપજાવે છે, તો મંડળીના એક કે બે સભ્યોએ

હકીકતમાં તેમના હથિયારોમાંથી ગોળી ચલાવી નથી તેનો અર્થ એ નથી કે તેઓને એ હકીકતની જાણ ન હતી કે હત્યાનો ગુનો આચરવામાં આવવાની સંભાવના છે .

સામાન્ય હેતુની ઓળખ માટે આવશ્યકપણે ગેરકાયદેસર મંડળીના સભ્યોની માનસિક સ્થિતિના મૂલ્યાંકનની જરૂર છે . આવી માનસિક સ્થિતિનો પુરાવો સામાન્ય રીતે અનુમાનાત્મક તર્ક દ્વારા સ્થાપિત થાય છે . જો મોટી સંખ્યામાં લોકો રાત્રિના અંધકારમાં કુહાડીઓ અને અગ્નિશસ્ત્રો (fire arms) જેવા જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ થઈને જાહેર સ્થળે ભેગા થાય અને બીજી વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના જૂથ પર હુમલો કરે, તો હુમલો કરનારા જૂથના કોઈપણ સભ્યને બુદ્ધિહીન ગણવો પડે જો તેને ખબર ન હોય કે હત્યા એક સંભવિત પરિણામ હશે .

(VI) એફઆઈઆર રજૂ ન થવાને કારણે ફરીયાદના રૂપમાં ડાઈંગ ડેક્લેરેશન (મરણોન્મુખ નિવેદન) ફગાવી દેવામાં આવ્યું:-

૬.૮ આ અપીલની સુનાવણી વખતે, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા એફઆઈઆર રજૂ કરવામાં આવી નથી અને તેથી, તેને પુરાવામાં વાંચી શકાય નહીં . અમને અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતમાં કોઈ સાર જણાતો નથી . સાક્ષી સવજી કુંવરજી શેઠ [ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૭, એકિઝબિટ ૧૦૮], હેડ કોન્સ્ટેબલ, ઉપલેટા પોલીસ સ્ટેશને જણાવ્યું છે કે તેમને ઘટના વિશે માહિતી મળી હતી . તેઓ

ફરીયાદી (મૃતક બનેસિંહ) ની ફરીયાદ નોંધવા માટે હોસ્પિટલ ગયા હતા . તેમણે જણાવ્યું હતું કે તે સમયે ઈજાગ્રસ્ત બનેસિંહ (મૃતક ફરીયાદી) પોતાની ફરીયાદ આપતી વખતે સભાન અવસ્થામાં હતા અને તેમણે તેના પર પોતાની સહી પણ કરી હતી . તેમણે ઘટનાનું વર્ણન કર્યું હતું અને એફઆઈઆરમાં તમામ આરોપીઓના નામ આપ્યા હતા . ત્યારબાદ અમદાવાદ જતા રસ્તામાં ઈજાગ્રસ્તનું મોત નીપજ્યું છે . તેથી ઉક્ત એફઆઈઆરને ડાઈંગ ડેક્લેરેશન કહી શકાય . ઉક્ત સાક્ષીએ એ પણ જણાવ્યું છે કે એફઆઈઆર તેમના રાઈટર ગંભીરસિંહ દ્વારા નોંધવામાં આવી હતી . આમ, એફઆઈઆર યોગ્ય રીતે સાબિત થાય છે અને માત્ર એફઆઈઆર રજૂ ન કરવી એ ટ્રાયલ કોર્ટના ભાગ પર પ્રક્રિયાગત ક્ષતિ છે પરંતુ એવું નથી કે તેને પુરાવા તરીકે વાંચી શકાય નહીં કારણ કે એફઆઈઆર ફરીયાદપક્ષ દ્વારા યોગ્ય રીતે સાબિત કરવામાં આવી છે . ટ્રાયલ કોર્ટે ચુકાદો લખતી વખતે આ ડાઈંગ ડેક્લેરેશનને ધ્યાનમાં લીધું નથી અને જીલુભા નાગજીભાઈ [ફરીયાદપક્ષના સાક્ષી રૂપ, એકિઝબિટ ૧૦૪] ના પુરાવાને પણ ધ્યાનમાં લીધો નથી . તેમણે જણાવ્યું છે કે ઉપલેટા જતી વખતે બસમાં મુસાફરી કરતી વખતે, ઈજાગ્રસ્ત બનેસિંહે તમામ આરોપીઓના નામ અને ગુનામાં તેમણે ભજવેલી ભૂમિકા જણાવીને ઘટનાનું વર્ણન કર્યું હતું . આને સાક્ષીનું મૌખિક ડાઈંગ ડેક્લેરેશન પણ માની શકાય . અમને આ બે ડાઈંગ ડેક્લેરેશનો સાથે કોઈ અસંગતતા જણાતી નથી . એ કહેવાની જરૂર નથી કે ડાઈંગ ડેક્લેરેશન દોષસિદ્ધિનો એકમાત્ર આધાર બની શકે છે જ્યારે હાથ પરના કિસ્સામાં આ ડાઈંગ ડેક્લેરેશનોના પુરાવાને ભારપૂર્વક સમર્થન આપે છે . ટ્રાયલ

કોર્ટે આ ડાઇંગ ડેક્લેરેશનોને ધ્યાનમાં લીધા નથી અને તેના ચુકાદામાં તેની ચર્ચા કરી નથી . અમારો એવો મત છે કે આ આધારે પણ ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો વિકૃત કહી શકાય .

(VII) પ્રથમ અપીલેટ કોર્ટની સત્તા:

૬.૯ પ્રતિવાદીના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો નિર્દોષ મુક્તિનો હોવાથી, હાઇકોર્ટે માત્ર પુરાવાના મૂલ્યાંકન પર હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં અને તેને રદ કરવો જોઈએ નહીં, જો ટ્રાયલ કોર્ટ સિવાય અન્ય દ્રષ્ટિકોણ શક્ય હોય . ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો સાચો છે અને તેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નથી . વધુમાં, આ સંદર્ભમાં અપીલેટ કોર્ટની સત્તા ખૂબ જ મર્યાદિત છે અને આરોપીની નિર્દોષ મુક્તિ જ્યારે આરોપીની નિર્દોષતા સાબિત થાય છે, ત્યારે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય નહીં . જોકે, હાથ પરના કિસ્સામાં, ટ્રાયલ કોર્ટે ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના પુરાવા અને ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીના ડાઇંગ ડેક્લેરેશનોને ફગાવી દેવામાં સ્પષ્ટ ભૂલ કરી છે . તેથી, આ કોર્ટે અપીલકર્તાઓની નિર્દોષ મુક્તિ સામે અપીલમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે.

એવું જણાવી શકાય કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૮૯૮ (હવે પછી 'જૂનો કોડ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) માં વત્તાઓછા અંશે સમાન જોગવાઈઓ જોવા મળી હતી જે વિવિધ હાઇકોર્ટ, પ્રિવી કાઉન્સિલની ન્યાયિક સમિતિ તેમજ સર્વોચ્ચ

અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી . કારણ કે વર્તમાન અપીલમાં, અમને નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામે અપીલમાં અપીલેટ કોર્ટની સત્તાના અવકાશ અને વ્યાપને નક્કી કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, તેથી અમે અમારી જાતને માત્ર એક જ પાસા સુધી મર્યાદિત રાખી છે, એટલે કે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામે અપીલ .

૬.૧૦ ઉપર ટાંકવામાં આવેલા વર્તમાન કોડની કલમ ૩૭૮ (નિર્દોષ મુક્તિના કિસ્સામાં અપીલ) નું સાદું વાંચન સ્પષ્ટ કરે છે કે નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરવામાં અપીલેટ કોર્ટની સત્તાઓ પર ધારાસભા દ્વારા કોઈ નિયંત્રણો લાદવામાં આવ્યા નથી . જ્યારે આવી અપીલ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે હાઈકોર્ટ પાસે પુરાવાની વ્યાપકપણે ફરીથી પ્રશંસા કરવાની, સમીક્ષા કરવાની અને પુનર્વિચાર કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા હોય છે, જે સામગ્રી પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત છે અને આવા પુરાવા પર પોતાના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાની સંપૂર્ણ સત્તા હોય છે . નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા હકીકત અને કાયદા બંને પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે ખુલા છે .

૬.૧૧ શિવ સ્વરૂપ અને અન્ય વિ. કિંગ એમ્પરર, એઆઈઆર ૧૯૩૪ પીસી ૨૨૭ માં પ્રિવી કાઉન્સિલની ન્યાયિક સમિતિ દ્વારા પ્રથમ નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો . શિવ સ્વરૂપના કેસમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આરોપીઓને નિર્દોષ

જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા અને સ્થાનિક સરકારે પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરને જૂના કોડની કલમ ૪૧૭ (વર્તમાન કોડની કલમ ૩૭૮ જેવી જ) હેઠળ નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામે હાઈકોર્ટમાં અપીલ રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો . હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલની સુનાવણી વખતે, આરોપી વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલમાં, અપીલેટ કોર્ટ માટે ટ્રાયલ જજ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા હકીકતના તારણોમાં હસ્તક્ષેપ કરવો ખુલ્લો ન હતો સિવાય કે આવા તારણો તેમના દ્વારા પહોંચી ન શકાયા હોત જો તેમના ભાગ પર કોઈ વિકૃતિ અથવા અસમર્થતા ન હોત . જોકે હાઈકોર્ટે આ મત સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો . તેણે ઠરાવ્યું કે આવી અપીલમાં હાઈકોર્ટ પર કોઈ શરત લાદવામાં આવી નથી . તે મુજબ તેણે કેસમાંના તમામ પુરાવાઓની સમીક્ષા કરી અને તેના વજન અને વિશ્વસનીયતા વિશે ટ્રાયલ જજથી અલગ અભિપ્રાય બનાવીને, દોષસિદ્ધિનો આદેશ નોંધ્યો . મેજેસ્ટ્રી ઇન કાઉન્સિલ સમક્ષ અપીલની પરવાનગી માટે એવી અરજી રજૂ કરવામાં આવી હતી કે ભારતના વિવિધ ભાગોમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા એ પ્રશ્ન પર વિરોધાભાસી મંતવ્યો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા હતા કે શું નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાંથી અપીલમાં, અપીલેટ કોર્ટ પાસે ટ્રાયલ જજ દ્વારા નોંધાયેલા હકીકતના તારણોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની સત્તા છે . નામદાર ન્યાયાધીશોએ કાનૂની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરવાનું યોગ્ય માન્યું અને તે મુજબ 'તેમના નામદાર ન્યાયાધીશોની નમ્ર સલાહ' પર, મેજેસ્ટ્રી દ્વારા પરવાનગી આપવામાં આવી . ત્યારબાદ કેસની દલીલ કરવામાં આવી . સમિતિએ યોજના પર વિચાર કર્યો અને કોડ (જૂનો કોડ) ની કલમ ૪૧૭ નું

અર્થઘટન કરતા અવલોકન કર્યું કે અપીલેટ ટ્રિબ્યુનલ તરીકે સત્તાના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટ પર કોઈ મર્યાદા અથવા નિયંત્રણનો કોડમાં કોઈ સંકેત નથી . કોડમાં નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલ અને દોષસિદ્ધિ સામેની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરવામાં હાઈકોર્ટની સત્તાઓ અંગે પણ કોઈ ભેદભાવ કરવામાં આવ્યો નથી . જોકે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરતી હાઈકોર્ટ્સ દ્વારા અલગ-અલગ મંતવ્યો દર્શાવતી અનેક સત્તામંડળો ટાંકવામાં આવી હતી, સમિતિએ તમામ કેસોની ચર્ચા કરવાનું યોગ્ય માન્યું ન હતું .

૬.૧૨ લોર્ડ રસેલે કાનૂની સ્થિતિનો નીચે મુજબ સારાંશ આપ્યો;

"તેમના મતે, ભારતમાં કેટલીક અદાલતોના ચુકાદાઓ દ્વારા સ્પષ્ટપણે સમર્થિત એ મત માટે કોઈ આધાર નથી કે, હાઈકોર્ટ પાસે હકીકતની બાબતમાં નિર્દોષ મુક્તિના આદેશને ઉલટાવવાની કોઈ સત્તા અથવા અધિકારક્ષેત્ર નથી, સિવાય કે એવા કિસ્સાઓમાં કે જેમાં નીચલી કોર્ટે 'હઠાગ્રહપૂર્વક ભૂલ' કરી હોય, અથવા 'અસમર્થતા, મૂર્ખતા અથવા વિકૃતિ દ્વારા' એવા 'વિકૃત નિષ્કર્ષ પર પહોંચી હોય જેથી ન્યાયનો સકારાત્મક ગર્ભપાત થાય', અથવા બીજી કોઈ રીતે પોતાને એવી રીતે સંચાલિત કરી હોય જેથી ન્યાયનો સ્પષ્ટ ગર્ભપાત થાય, અથવા સમાન પરિણામ ઉત્પન્ન કરવા માટે બચાવ દ્વારા છેતરવામાં આવી હોય" .

૬.૧૩ તેમના નામદાર ન્યાયાધીશે, પછી આગળ અવલોકન કર્યું:

"કોડની કલમ ૪૧૭, ૪૧૮ અને ૪૨૩ હાઈકોર્ટને જે પુરાવા પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત હતો તેની વ્યાપકપણે સમીક્ષા કરવાની અને એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાની સંપૂર્ણ સત્તા આપે છે કે તે પુરાવા પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ ઉલટાવવો જોઈએ . તે સત્તા પર કોઈ મર્યાદા ન મૂકવી જોઈએ, સિવાય કે તે કોડમાં સ્પષ્ટપણે જણાવેલ હોય ."

૬.૧૪ જોકે, સમિતિએ અપીલેટ કોર્ટને ચેતવણી આપી હતી અને જણાવ્યું હતું;

"પરંતુ કોડ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અને હકીકત પર તેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચતા પહેલા, હાઈકોર્ટે હંમેશા (૧) સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અંગે ટ્રાયલ જજના મંતવ્યો; (૨) આરોપીની તરફેણમાં નિર્દોષતાનું અનુમાન, એક અનુમાન જે તેની ટ્રાયલમાં તેને નિર્દોષ મુક્ત કરવામાં આવ્યો હોવાના કારણે ચોક્કસપણે નબળું પડતું નથી; (૩) કોઈપણ શંકાનો લાભ મેળવવાનો આરોપીનો અધિકાર; અને (૪) સાક્ષીઓને જોવાનો લાભ મેળવનાર ન્યાયાધીશ દ્વારા પહોંચેલા હકીકતના તારણને ખતેલ પહોંચાડવામાં અપીલેટ કોર્ટની ધીમાશ જેવી બાબતોને

યોગ્ય વજન અને વિચારણા આપવી જોઈએ અને આપશે . જોકે આ જણાવવાનો અર્થ માત્ર એટલો જ છે કે અપીલના સંચાલનમાં હાઈકોર્ટે ન્યાયના વહીવટમાં જાણીતા અને માન્ય નિયમો અને સિદ્ધાંતો અનુસાર કાર્ય કરવું જોઈએ અને કરશે" .

૬.૧૫ નૂર મોહમ્મદ વિ. એમ્પરર, એઆઈઆર ૧૯૪૫ પીસી ૧૫૧ માં, સમિતિએ શિવ સ્વરૂપમાં ઉપરોક્ત મતનો પુનરોચ્ચાર કર્યો અને ઠરાવ્યું કે નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં, હાઈકોર્ટ પાસે નિર્દોષ મુક્તિની સમીક્ષા અને ઉલટાવવાની સંપૂર્ણ સત્તાઓ છે .

૬.૧૬ જ્યાં સુધી સર્વોચ્ચ અદાલતનો સંબંધ છે, આ મુદ્દા પર સંભવતઃ પ્રથમ નિર્ણય પ્રાનદાસ વિ. સ્ટેટ, એઆઈઆર ૧૯૫૪ એસસી ૩૬ હતો (જોકે આ કેસ ૧૪ માર્ચ, ૧૯૫૦ ના રોજ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો, તે માત્ર ૧૯૫૪ માં જ નોંધવામાં આવ્યો હતો) . તે કેસમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આરોપીને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો . પ્રાંતીય સરકારે અપીલ કરી હતી જેને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી અને આરોપીને આઈપીસીની કલમ ૩૦૨ અને ૩૨૩ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો . હાઈકોર્ટે, આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે, કેટલાક પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ પર આધાર રાખ્યો હતો .

૬.૧૭ હાઈકોર્ટના નિર્ણયને માન્ય રાખીને અને શિવ સ્વરૂપમાં કાયદાની દરખાસ્તને અનુસરીને, ફઝલ અલી, જે. મારફતે બોલતા છ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે સર્વાનુમતે જણાવ્યું:

"શરૂઆતમાં જ એ અવલોકન કરવું જોઈએ કે અમે એવા મતને સમર્થન આપી શકતા નથી જે અનેક કિસ્સાઓમાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે હાઈકોર્ટ પાસે ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન કોડની કલમ ૪૧૭ હેઠળ નિર્દોષ મુક્તિના ચુકાદાને ઉલટાવવાની કોઈ સત્તા નથી, સિવાય કે ચુકાદો વિકૃત હોય અથવા તાબાની કોર્ટે કોઈક રીતે પોતાને ખોટી દિશામાં દોર્યા હોય જેથી ન્યાયનો ગર્ભપાત થાય" .

૬.૧૮ સુરજપાલ સિંહ વિ. સ્ટેટ, ૧૯૫૨ એસસીઆર ૧૯૩: એઆઈઆર ૧૯૫૨ એસસી પર માં, બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચે અવલોકન કર્યું કે એ સારી રીતે સ્થાપિત છે કે (જૂના) કોડની કલમ ૪૧૭ હેઠળની અપીલમાં, હાઈકોર્ટ પાસે જે પુરાવા પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત હતો તેની સમીક્ષા કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા હતી . પરંતુ એ પણ એટલું જ સુસ્થાપિત હતું કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા તેની નિર્દોષ મુક્તિ દ્વારા આરોપીની નિર્દોષતાની ધારણા વધુ મજબૂત બની હતી,

અને ટ્રાયલ કોર્ટના તારણો જેમને સાક્ષીઓને જોવાનો અને તેમના પુરાવા સાંભળવાનો લાભ મળ્યો હતો તે માત્ર ખૂબ જ નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણોસર જ ઉલટાવી શકાય છે .

૬.૧૯ અજમેર સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, ૧૯૫૩ એસસીઆર ૪૧૮ :
એઆઈઆર ૧૯૫૩ એસસી ૭૬ માં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આરોપીને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો પરંતુ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલી નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો . પીડિત આરોપીએ સર્વોચ્ચ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો . તેમના વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશને બાજુ પર રાખવા માટે કોઈ 'મજબૂત કારણો' ન હતા અને જોવામાં અને તપાસવામાં આવેલા સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા અંગે ટ્રાયલ કોર્ટના અભિપ્રાયને હાઈકોર્ટ દ્વારા યોગ્ય અને પૂરતું વજન આપવામાં આવ્યું ન હતું . એવી પણ ટિપ્પણી કરવામાં આવી હતી કે હાઈકોર્ટે એવું અવલોકન કરવામાં કાયદાની ભૂલ કરી હતી કે "જ્યારે આરોપી વ્યક્તિ સામે મજબૂત 'પ્રથમદર્શી' કેસ બને છે ત્યારે તેની સામે પુરાવામાં દેખાતા સંજોગો સમજાવવાની તેની ફરજ છે અને તે નિર્દોષતાની ધારણા પાછળ આશ્રય લઈ શકતો નથી અને એવું કહી શકતો નથી કે કાયદો તેને પોતાના હોઠ સીલ રાખવાનો અધિકાર આપે છે" . આ દલીલને માન્ય રાખીને, સર્વોચ્ચ અદાલતે કહ્યું; "અમને લાગે છે કે આ ટીકા યોગ્ય આધાર પર છે . નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આપવામાં આવ્યા પછી,

નિર્દોષતાની ધારણા તે આદેશ દ્વારા વધુ મજબૂત બને છે, અને એવું હોવાથી, ટ્રાયલ કોર્ટના નિર્ણયને એવા આધારે ઉલટાવી શકાય નહીં કે આરોપી તેની સામે દેખાતા સંજોગો સમજાવવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો પરંતુ માત્ર ખૂબ જ નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણોસર જ ઉલટાવી શકાય છે" .

૬.૨૦ એટલી વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ, એઆઈઆર ૧૯૫૫ એસસી ૮૦૭ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે કહ્યું;

"અમારા મતે, એ કહેવું યોગ્ય નથી કે જ્યાં સુધી કલમ ૪૧૭, ક્રિમિનલ પી.સી. હેઠળની અપીલમાં અપીલેટ કોર્ટ એવા નિષ્કર્ષ પર ન આવે કે અપીલ હેઠળનો નિર્દોષ મુક્તિનો ચુકાદો વિકૃત હતો, ત્યાં સુધી તે તે આદેશને બાજુ પર રાખી શકે નહીં .

૬.૨૧ આ કોર્ટ દ્વારા એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે હાઈકોર્ટ માટે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલ પર સંપૂર્ણ પુરાવાની સમીક્ષા કરવી અને પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવું ખુલ્લું છે, અલબત્ત એ સુસ્થાપિત નિયમને ધ્યાનમાં રાખીને કે આરોપીની નિર્દોષતાની ધારણા નબળી પડતી નથી પરંતુ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા નિર્દોષ મુક્તિના ચુકાદાથી મજબૂત બને છે, જેને

સાક્ષીઓના વર્તનનું અવલોકન કરવાનો લાભ મળ્યો હતો જેમના પુરાવા તેની હાજરીમાં નોંધવામાં આવ્યા છે .

૬.૨૨ તે પણ સુસ્થાપિત છે કે અપીલ કોર્ટ પાસે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલમાં પુરાવાની પ્રશંસા કરવાની સત્તા દોષસિદ્ધિના આદેશ સામેની અપીલ જેટલી જ વ્યાપક છે, એ શરતોને આધીન કે ટ્રાયલ કોર્ટમાં આરોપી વ્યક્તિની નિર્દોષતાની જે ધારણા શરૂ થાય છે તે અપીલેટ તબક્કા સુધી પણ ચાલુ રહે છે અને અપીલેટ કોર્ટે નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ નોંધનાર ટ્રાયલ કોર્ટના અભિપ્રાયને યોગ્ય વજન આપવું જોઈએ .

૬.૨૩ જો અપીલેટ કોર્ટ તે સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને પુરાવાની સમીક્ષા કરે છે અને વિપરીત નિષ્કર્ષ પર આવે છે, તો ચુકાદો દૂષિત થયો હોવાનું કહી શકાય નહીં" . (ભાર ઉમેરવામાં આવ્યો છે)

૬.૨૪ આહીર રાજા ખીમા વિ. સ્ટેટ ઓફ સૌરાષ્ટ્ર, ૧૯૫૫ ૨ એસસીઆર ૧૨૮૫ માં, આરોપી સામે આઈપીસીની કલમ ૩૦૨ અને ૪૪૭ હેઠળ કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો . તેને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો પરંતુ

હાઈકોર્ટ દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો . નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામે હાઈકોર્ટની સત્તા અંગે વ્યવહાર કરતા, બહુમતી (૨:૧) માટે બોલતા બોસ, જે. એ જણાવ્યું હતું; "અમારા મતે, તે સારી રીતે સ્થાપિત છે કે હાઈકોર્ટ માટે પુરાવા અંગે અલગ દ્રષ્ટિકોણ લેવો તે પૂરતું નથી; ટ્રાયલ કોર્ટ ખોટી હતી તેવું ઠરાવવા માટે નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણો પણ હોવા જોઈએ" .

૬.૨૫ વેંકટરામ અચ્ચર, જે. (લઘુમતી), તેમના અસંમત ચુકાદામાં જણાવ્યું હતું:

"શું ઉપરોક્ત ફકરામાં "મજબૂત કારણો" શબ્દો કલમ ૪૧૭ હેઠળ અપીલ સાંભળતી કોર્ટની સત્તાઓ પર મર્યાદા લાદે છે જે દોષસિદ્ધિ સામે અપીલ સાંભળતી કોર્ટને લાગુ પડતી નથી? જો તેઓ કરે છે, તો પછી તે માત્ર જૂનો સિદ્ધાંત છે કે નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલો ઓછી તરફેણવાળી સ્થિતિમાં છે, જે નવા વેશમાં સજ્જ છે, અને તેને અયોગ્ય ગણીને નકારવાના કારણો એટલા જ શક્તિશાળી છે જેટલા શિવ સ્વરૂપ વિ. કિંગ-એમ્પરર, એઆઈઆર ૧૯૩૪ પીસી ૨૨૭ અને નૂર મોહમ્મદ વિ. એમ્પરર, એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૧૫૧ માં પ્રિવી કાઉન્સિલને તરફેણ કરી હતી . પરંતુ એ સંભવ છે કે આ શબ્દોનો હેતુ એ વ્યક્ત કરવાનો હતો, જેમ કે શિવ સ્વરૂપમાં લોર્ડ રસેલના સમાન શબ્દો હતા કે કોર્ટ, કલમ ૪૧૭ હેઠળ અપીલ સાંભળતી વખતે એવા

નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ જે તમામ અપીલેટ કોર્ટોએ ટ્રાયલ કોર્ટ કરતા અલગ નિષ્કર્ષ પર આવતા પહેલાં કરવા જોઈએ . જો આ રીતે સમજવામાં આવે, તો "મજબૂત કારણો" અભિવ્યક્તિ કોઈ ટિપ્પણી માટે ખુલ્લી રહેશે નહીં . દોષસિદ્ધિ સામેની અપીલો કરતાં નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલોમાં તેના ઉપયોગમાં તેનું કોઈ વિશેષ મહત્વ રહેશે નહીં" . (ભાર ઉમેરવામાં આવ્યો છે)

૬.૨૬ સાનવત સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, (૧૯૬૧) ૩ એસસીઆર ૧૨૦: એઆઈઆર ૧૯૬૧ એસસી ૭૧૫ માં, ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે આ મુદ્દા પરના લગભગ તમામ અગ્રણી નિર્ણયો પર વિચાર કર્યો અને અવલોકન કર્યું કે પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા નિર્ધારિત અને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલા સિદ્ધાંતોને લાગુ કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નથી . જોકે, કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે કેટલાક નિર્ણયોમાં વપરાયેલા "નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણો" શબ્દોના વ્યાપને સમજવામાં અપીલેટ કોર્ટોને નોંધપાત્ર મુશ્કેલી પડી હતી . સુબ્બા રાવ, જે., (જેમ કે તેમના નામદાર ન્યાયાધીશ તે સમયે હતા) જણાવ્યું હતું:

"આ કોર્ટે સ્પષ્ટપણે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૧૭ માં કોઈ શરત ઉમેરી ન હતી અને કરી શકી ન હોત . શબ્દોનો ઉદ્દેશ્ય એ વિચાર વ્યક્ત કરવાનો હતો કે અપીલેટ કોર્ટે માત્ર પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોને જ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ

નહીં પરંતુ નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ ખોટો હતો તેવા નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે તેના સ્પષ્ટ કારણો પણ આપવા જોઈએ" .

કોર્ટે તારણ કાઢ્યું:

"ઉપરોક્ત ચર્ચા નીચેના પરિણામો આપે છે:

(૧) અપીલેટ કોર્ટ પાસે તે પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે જેના પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત છે ;

(૨) શિવ સ્વરૂપના કેસમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો આવી અપીલના નિકાલમાં કેસ પ્રત્યે અપીલેટ કોર્ટના અભિગમ માટે સાચો માર્ગદર્શક પૂરો પાડે છે ; અને

(૩) આ કોર્ટના ચુકાદાઓમાં વપરાતી વિવિધ શબ્દાવલીઓ, જેમ કે,

(i) "નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણો",

(ii) "સારા અને પૂરતા મજબૂત કારણો", અને

(iii) "મજબૂત કારણો" નો ઉદ્દેશ્ય નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં સંપૂર્ણ પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની અને પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવાની અપીલેટ કોર્ટની અસંદિગ્ધ સત્તાને ઘટાડવાનો નથી; પરંતુ આમ કરતી વખતે તેણે હકીકતના પ્રશ્નો પર અસર

કરતી રેકૉર્ડ પરની દરેક બાબત અને તે હકીકતો પર કોઈ નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે નીચલી અદાલતે તેના નિર્દોષ મુક્તિના આદેશના સમર્થનમાં આપેલા કારણોને જ ધ્યાનમાં ન લેવા જોઈએ, પરંતુ તેના ચુકાદામાં તે કારણો પણ વ્યક્ત કરવા જોઈએ, જે તેને એવું ઠરાવવા માટે દોરી જાય છે કે નિર્દોષ મુક્તિ વાજબી ન હતી" .

૬.૨૭ શિવાજી સાહેબરાવ બોબડે વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૧૯૭૩) ૨ એસસીસી ૭૯૩ માં અન્ય એક અગ્રણી નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ભારતમાં, અપીલેટ કોર્ટની સત્તાઓ પર કોઈ અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદા નથી . "કાયદામાં નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ જે પુરાવા પર આધારિત છે તે સમગ્ર પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની અપીલેટ કોર્ટની પૂર્ણ સત્તા પર કોઈ બંધનો નથી અને ખરેખર, તેની ફરજ છે કે તે સાબિતી સામગ્રીની નવેસરથી (de novo) ચકાસણી કરે, જોકે, એ વજનદાર વિચારથી માહિતગાર છે કે આરોપીને આભારી ખંડન કરી શકાય તેવી નિર્દોષતા નિર્દોષ મુક્તિમાં ફેરવાઈ ગઈ છે તેથી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પ્રત્યે આપણું ન્યાયશાસ્ત્ર જે શ્રદ્ધાંજલિ આપે છે તે ઉચ્ચ અદાલતને ખૂબ જ ખાતરીજનક કારણો અને વ્યાપક વિચારણાઓ વિના આદેશને ઉલટાવી ન દેવા મજબૂર કરે છે ."

૬.૨૮ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના મહત્વ અને દોષિત વ્યક્તિઓને નિર્દોષ મુક્ત કરવાની બંદી વચ્ચે સંતુલન પર ભાર મૂકતા, કૃષ્ણા અચ્ચર, જે. એ જણાવ્યું;

"આ તબક્કે પણ આપણે ફોજદારી કેસોમાં જરૂરી સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્ય વિશે આપણી જાતને યાદ અપાવી શકીએ છીએ જે અપૂરતી ફોરેન્સિક પ્રશંસાથી પીડાય છે . સામાજિક સંરક્ષણના ભોગે શંકાનો લાભ આપવાના નિયમ પ્રત્યેની અતિશયોક્તિપૂર્ણ નિષ્ઠાના જોખમો અને પીડિત અને સમુદાયના ન્યાયની પરવા કર્યા વિના તમામ નિર્દોષ મુક્તિઓ હંમેશા સારી હોય છે તેવી સુખદ ભાવના, વધતા જતા ગુનાઓ અને છટકબારીના સમકાલીન સંદર્ભમાં વિશેષ ભારની માંગ કરે છે . ન્યાયિક સાધન જાહેર જવાબદારી ધરાવે છે . વ્યાજબી શંકાથી પર સાબિતીના પ્રિય સિદ્ધાંતો અથવા સુવર્ણ દોરો જે આપણા કાયદાના તાણાવાણામાંથી પસાર થાય છે તેને દરેક અટકળ, ખચકાટ અને શંકાની માત્રાને અપનાવવા માટે વિકૃત રીતે ખેંચવો જોઈએ નહીં . એવું વલણ કે હજાર ગુનેગારો છૂટી જાય પરંતુ એક નિર્દોષ શહીદને સહન ન કરવું પડે તે અંગેનો અતિશય અજંપો એ એક ખોટી દ્વિધા છે . માત્ર વ્યાજબી શંકાઓ આરોપીની હોય છે . નહિંતર ન્યાયની કોઈપણ વ્યવહારુ વ્યવસ્થા પછી તૂટી જશે અને સમુદાયનો

વિશ્વાસ ગુમાવશે . કોઈ દોષિત વ્યક્તિને હળવાશથી છોડી દેવાની અનિષ્ટતા, જેમ કે એક વિદ્વાન લેખકે (ગ્લેનવિલે વિલિયમ્સ: 'પ્રૂફ ઓફ ગિલ્ટ') સ્પષ્ટપણે નોંધ્યું છે, તે એક સાદી હકીકતથી ઘણું આગળ જાય છે કે માત્ર એક દોષિત વ્યક્તિ સજા વિના છૂટી ગયો છે . જો ગેરલાયક નિર્દોષ મુક્તિઓ સામાન્ય બની જાય છે, તો તે કાયદા પ્રત્યે નિંદનીય અવગણના તરફ દોરી જાય છે, અને આ બદલામાં દોષિત ઠરેલી 'વ્યક્તિઓ' સામે કડક કાનૂની અનુમાનો અને દોષિત ઠરેલા લોકોને વધુ કડક સજા માટે જાહેર માંગ તરફ દોરી જાય છે . આમ, ગુનેગારોની વારંવાર નિર્દોષ મુક્તિઓ વિકરાળ દંડ સંહિતા તરફ દોરી શકે છે, આખરે નિર્દોષોના ન્યાયિક સંરક્ષણને ધોઈ નાખે છે . આ તમામ કારણોસર, વિસ્કાઉન્ટ સિમોન સાથે એ કહેવું સાચું છે કે 'નિર્દોષોની દોષસિદ્ધિ કરતાં દોષિતોની નિર્દોષ મુક્તિથી ન્યાયનો ગર્ભપાત ઓછો ઉદ્ભવી શકે નહીં..' ટૂંકમાં, નિર્દોષતા માની લેવા માટેના આપણા ન્યાયશાસ્ત્રીય ઉત્સાહને ફોજદારી ન્યાયને શક્તિશાળી અને વાસ્તવિક બનાવવાની વ્યવહારુ જરૂરિયાત દ્વારા મધ્યમ કરવો જોઈએ . અપરાધીને મુક્ત કરવા માટે પૂરતી સારી તકનો પીછો કરવા અને નજીવા નિર્દોષોને સજા કરવા માટે સંભાવનાના તર્કને કાપી નાખવા વચ્ચે સંતુલન જાળવવું પડશે ." (ભાર ઉમેરવામાં આવ્યો છે)

૬.૨૯ કે. ગોપાલ રેડ્ડી વિ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્રપ્રદેશ, (૧૯૭૯) ૨ એસસીઆર ૩૬૩: (૧૯૭૯) ૧ એસસીસી ૩૫૫: એઆઈઆર ૧૯૭૯ એસસી ૩૮૭ માં, કોર્ટ વર્તમાન કોડની કલમ ૩૭૮ હેઠળ નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામે હાઈકોર્ટની સત્તા પર વિચાર કરી રહી હતી . ચિન્નપ્પા રેડ્ડી, જે. આ મુદ્દા પરના સંબંધિત નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લીધા પછી જણાવ્યું:

"સિદ્ધાંતો હવે સુસ્થાપિત છે . એક સમયે એવું વિચારવામાં આવતું હતું કે નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ માત્ર 'નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણોસર' જ બાજુ પર રાખી શકાય છે અને અદાલતો તે 'નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણો' શોધવા માટે શોધખોળ કરતી હતી . જોકે, 'નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણો', 'સારા અને પૂરતા મજબૂત કારણો' અને 'મજબૂત કારણો' ના 'ફોર્મ્યુલા' અને તેમની શોધ સાનવત સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાનના કેસમાં આ કોર્ટના ચુકાદાના પરિણામે છોડી દેવામાં આવી હતી . સાનવત સિંહના કેસમાં, આ કોર્ટે શિવ સ્વરૂપ વિ. એમ્પરરના કેસમાં પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા સિદ્ધાંતોને પાછા યાદ કર્યા અને તે સિદ્ધાંતોને ફરીથી સમર્થન આપ્યું . સાનવત સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન પછી, આ કોર્ટે શિવ સ્વરૂપના કેસમાં પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા ઉલ્લેખિત વિચારણાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સંપૂર્ણ પુરાવાની

સમીક્ષા કરવા અને પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવાના અપીલેટ કોર્ટના અધિકારને સતત માન્યતા આપી છે . ક્યારેક 'સ્પષ્ટ રીતે ગેરકાયદેસર', 'ઘોર અન્યાયી' જેવા શબ્દસમૂહોનો ઉપયોગ નિર્દોષ મુક્તિના આદેશોનું વર્ણન કરવા માટે કરવામાં આવ્યો છે જે હસ્તક્ષેપની ખાતરી આપે છે . પરંતુ, આવા અભિવ્યક્તિઓનો ઉપયોગ, ભાષાના અલંકારો તરીકે, નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની અપીલેટ કોર્ટની અનિચ્છા પર ભાર મૂકવા માટે વધુ કરવામાં આવ્યો છે, નહીં કે અપીલેટ કોર્ટની સંપૂર્ણ પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની અને પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવાની સત્તાને ઘટાડવા માટે . કેટલાક કિસ્સાઓમાં (રામભૂપાલ રેહી અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી. એઆઈઆર ૧૯૭૧ એસસી ૪૬૦, ભીમ સિંહ રૂપ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, એઆઈઆર ૧૯૭૪ એસસી ૨૮૬), એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે સાનવત સિંહના કેસમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોમાં એ વધુ સિદ્ધાંત ઉમેરી શકાય છે કે "જો રેકૉર્ડ પરના પુરાવાના આધારે બે વ્યાજબી નિષ્કર્ષો પર પહોંચી શકાય છે, તો અપીલેટ કોર્ટે ટ્રાયલ કોર્ટના તારણને ખલેલ પહોંચાડવી જોઈએ નહીં" . અલબત્ત, આ કોઈ નવો સિદ્ધાંત નથી . તે આપણા ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મૂળભૂત સિદ્ધાંતમાંથી ઉદ્ભવે છે કે આરોપી કોઈપણ વ્યાજબી શંકાનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર છે . જો પુરાવા પર બે વ્યાજબી રીતે સંભવિત અને સમાન રીતે સંતુલિત

ઢષ્ટિકોણ શક્ય હોય, તો વ્યક્તિએ આવશ્યકપણે વાજબી શંકાના અસ્તિત્વને સ્વીકારવું જોઈએ . પરંતુ, કાલ્પનિક અને દૂરસ્થ શક્યતાઓને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ નહીં . આરોપી વ્યક્તિને મંતવ્યોના જ્ઞેતમાંથી ઉદ્ભવતી શંકાનો લાભ મેળવવા માટે, આરોપીની તરફેણમાં સંભવિત ઢષ્ટિકોણ તેની વિરુદ્ધ જેટલો જ વ્યાજબી રીતે સંભવ હોવો જોઈએ . જો સંભાવનાનું વર્ચસ્વ બધું જ એક તરફ હોય, તો અન્ય ઢષ્ટિકોણની માત્ર શક્યતા આરોપીને કોઈપણ શંકાનો લાભ લેવાનો દાવો કરવા હકદાર બનાવશે નહીં . તેથી, તે આવશ્યક છે કે આરોપીની તરફેણમાં પુરાવાનો કોઈપણ ઢષ્ટિકોણ વ્યાજબી હોવો જોઈએ, જેમ કે કોઈ શંકા, જેનો લાભ આરોપી વ્યક્તિ દાવો કરી શકે છે, તે વાજબી હોવી જોઈએ" .

૬.૩૦ રમેશ બાબુલાલ દોશી વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, (૧૯૯૬) ૯ એસસીસી રૂપ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે કહ્યું; "નિર્દોષ મુક્તિ પર ચુકાદો આપતી વખતે અપીલેટ કોર્ટ પહેલા એ પ્રશ્નનો જવાબ શોધવો જરૂરી છે કે શું ટ્રાયલ કોર્ટના તારણો સ્પષ્ટપણે ખોટા, દેખીતી રીતે ભૂલભરેલા અથવા દેખીતી રીતે અસમર્થનીય છે . જો અપીલેટ કોર્ટ ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો નકારમાં જવાબ આપે તો નિર્દોષ મુક્તિના આદેશને ખલેલ પહોંચાડવાનો નથી . તેનાથી વિપરીત, જો અપીલેટ કોર્ટ ઠરાવે છે, જે કારણો નોંધવામાં આવશે, કે ઉપરોક્ત કોઈપણ

ખામીઓને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ બિલકુલ ટકાવી શકાય તેમ નથી, તો તે-અને તો જ-પોતાના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે પુરાવાઓનું પુનઃ મૂલ્યાંકન કરી શકે છે" . અદ્યક્ષા કે. મન્સુરી વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, (૨૦૦૨) ૩ એસસીસી ૫૭ માં, અગાઉના નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપતા, કોર્ટે જણાવ્યું; "કોર્ટની સર્વોચ્ચ વિચારણા ન્યાયનો ગર્ભપાત ટાળવાની હોવી જોઈએ . દોષિતની નિર્દોષ મુક્તિથી ઉદ્ભવતો ન્યાયનો ગર્ભપાત નિર્દોષની દોષસિદ્ધિ કરતાં ઓછો નથી . એવા કિસ્સામાં જ્યાં ટ્રાયલ કોર્ટે કાનૂની પુરાવાઓ પર નહીં પણ અટકળો અને પૂર્વધારણાના આધારે મત લીધો હોય, ત્યાં આરોપીએ કોઈ ગુનો કર્યો છે કે નહીં તે જાણવાના હેતુસર નિર્દોષ મુક્તિની અપીલમાં પુરાવાની ફરીથી પ્રશંસા કરવાની ફરજ હાઈકોર્ટ પર લાદવામાં આવી છે . ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલો સંભવિત દ્રષ્ટિકોણ કે જેને અપીલમાં ખતેલ પહોંચાડી ન શકાય તેવો દ્રષ્ટિકોણ છે જે કાનૂની અને સ્વીકાર્ય પુરાવા પર આધારિત છે . માત્ર એટલા માટે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આરોપીને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, તેને એવી દલીલ કરવાનો આધાર બનાવી શકાય નહીં કે હાઈકોર્ટે તમામ સંજોગોમાં આવા તારણને ખતેલ પહોંચાડવી જોઈએ નહીં" .

૬.૩૧ ભગવાન સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી., (૨૦૦૨) ૪ એસસીસી ૮૫ માં, ટ્રાયલ કોર્ટે આરોપીઓને નિર્દોષ જાહેર કર્યા પરંતુ હાઈકોર્ટે તેમને દોષિત ઠેરવ્યા . અપીલકર્તાઓની એ દલીલને નકારતા કે હાઈકોર્ટે ટ્રાયલ

કોર્ટના હકીકતના તારણોને ખલેલ પહોંચાડી શકે નહીં, ભલે તે ઢ્રષ્ટિકોણ સાચો ન હોય, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું;

"અમે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની એ રજૂઆતો સાથે સંમત નથી કે ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૩૭૮ હેઠળ હાઈકોર્ટ ટ્રાયલ કોર્ટના હકીકતોના તારણને ખલેલ પહોંચાડી શકે નહીં, ભલે તેને જણાય કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલ ઢ્રષ્ટિકોણ યોગ્ય ન હતો . આ કોર્ટના ચુકાદાઓના આધારે, નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલમાં હાઈકોર્ટની સત્તાઓ અંગે કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિ એ છે કે કોર્ટ પાસે જે પુરાવા પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત છે તેની સમીક્ષા કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે અને સામાન્ય રીતે તે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં કારણ કે નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ પસાર કરવાથી આરોપીની તરફેણમાં નિર્દોષતાનું અનુમાન મજબૂત બને છે . ફોજદારી કેસમાં ન્યાયના વહીવટના તાણાવાણામાંથી પસાર થતો સુવર્ણ દોરો એ છે કે જો કેસમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવા પર બે ઢ્રષ્ટિકોણ શક્ય હોય, એક આરોપીના દોષ તરફ નિર્દેશ કરતો હોય અને બીજો તેની નિર્દોષતા તરફ, તો જે ઢ્રષ્ટિકોણ આરોપીની તરફેણ કરતો હોય તે અપનાવવો જોઈએ . આ અપીલેટ કોર્ટની અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદા નથી પરંતુ સાવચેતી માટે ન્યાયાધીશ દ્વારા બનાવેલી માર્ગદર્શિકા

છે . કોર્ટની સર્વોચ્ચ વિચારણા એ સુનિશ્ચિત કરવાની છે કે ન્યાયનો ગર્ભપાત ટાળી શકાય . દોષિતની નિર્દોષ મુક્તિથી ઉદ્ભવતો ન્યાયનો ગર્ભપાત નિર્દોષની દોષસિદ્ધિ કરતાં ઓછો નથી . એવા કિસ્સામાં જ્યાં ટ્રાયલ કોર્ટ સ્વીકાર્ય પુરાવાને અવગણીને મત લીધો હોય, ત્યાં તમામ અથવા કોઈપણ આરોપીએ કોઈ ગુનો કર્યો છે કે નહીં તે જાણવાના હેતુસર નિર્દોષ મુક્તિની અપીલમાં પુરાવાની ફરીથી પ્રશંસા કરવાની ફરજ હાઈકોર્ટ પર લાદવામાં આવી છે" .

૬.૩૨ હરિજના તિરુપલા વિ. પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર, હાઈકોર્ટ ઓફ એ.પી., હૈદરાબાદ, (૨૦૦૨) ૬ એસસીસી ૪૭૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે કહ્યું; "નિઃશંકપણે અપીલમાં હાઈકોર્ટ પાસે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ અથવા દોષસિદ્ધિ સામે પ્રથમ અપીલની અદાલત તરીકે પોતાના સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે . જોકે, તે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં હળવાશથી અથવા માત્ર એટલા માટે હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં કારણ કે અન્ય દ્રષ્ટિકોણ શક્ય છે, કારણ કે નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ પસાર થવાથી આરોપીની તરફેણમાં નિર્દોષતાની ધારણા વધુ મજબૂત અને દ્રઢ બને છે . હાઈકોર્ટ નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે વાજબી ગણાશે નહીં માત્ર એટલા માટે કે તેને લાગે છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ તરીકે બેસીને તેણે દોષસિદ્ધિ નોંધવા માટે આગળ

વધવું પડ્યું હોત; નિર્દોષ મુક્તિના આદેશને ઉલટાવતી વખતે હાઈકોર્ટ પર ફરજ લાદવામાં આવે છે કે તે આરોપીને નિર્દોષ જાહેર કરવા માટે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા કારણોની તપાસ અને ચર્ચા કરે અને પછી તે કારણોને દૂર કરે . જો હાઈકોર્ટ આવી કવાયત કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે તો ચુકાદો ગંભીર ખામીથી પીડાશે" .

૬.૩૩ રામાનંદ ચાદવ વિ. પ્રભુનાથ ઝા, (૨૦૦૩) ૧૨ એસસીસી ૬૦૬ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું; "જે પુરાવા પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત છે તેની સમીક્ષા કરવા માટે અપીલેટ કોર્ટ પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી . સામાન્ય રીતે, નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવશે નહીં કારણ કે નિર્દોષ મુક્તિ દ્વારા આરોપીની નિર્દોષતાનું અનુમાન વધુ મજબૂત બને છે . ફોજદારી કેસોમાં ન્યાયના વહીવટના તાણાવાણામાંથી પસાર થતો સુવર્ણ દોરો એ છે કે જો કેસમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવા પર બે દ્રષ્ટિકોણ શક્ય હોય, એક આરોપીના દોષ તરફ નિર્દેશ કરતો હોય અને બીજો તેની નિર્દોષતા તરફ, તો જે દ્રષ્ટિકોણ આરોપીની તરફેણ કરતો હોય તે અપનાવવો જોઈએ . કોર્ટની સર્વોચ્ચ વિચારણા એ સુનિશ્ચિત કરવાની છે કે ન્યાયનો ગર્ભપાત અટકાવવામાં આવે . દોષિતની નિર્દોષ મુક્તિથી ઉદ્ભવતો ન્યાયનો ગર્ભપાત નિર્દોષની દોષસિદ્ધિ કરતાં ઓછો નથી . એવા કિસ્સામાં જ્યાં સ્વીકાર્ય પુરાવાને અવગણવામાં આવે છે, ત્યાં કોઈપણ આરોપીએ કોઈ ગુનો કર્યો છે કે નહીં તે જાણવાના હેતુસર

આરોપીને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય તેવા કિસ્સામાં પુરાવાની ફરીથી પ્રશંસા કરવાની ફરજ અપીલેટ કોર્ટ પર લાદવામાં આવી છે" .

૬.૩૪ તાજેતરમાં, કદુ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી., (૨૦૦૬) ૧૦ એસસીસી ૩૧૩: એઆઈઆર ૨૦૦૬ એસસી ૮૩૧ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું; "નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલનો નિર્ણય કરતી વખતે, અપીલેટ કોર્ટની સત્તા દોષસિદ્ધિ સામેની અપીલો સાંભળતી વખતે ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તા કરતા ઓછી નથી . બંને પ્રકારની અપીલોમાં, સમગ્ર પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની સત્તા અસ્તિત્વમાં છે . જોકે, એક નોંધપાત્ર તફાવત એ છે કે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં અપીલેટ કોર્ટ દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવશે નહીં, જ્યાં ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો પુરાવા પર આધારિત હોય અને લેવાયેલો દ્રષ્ટિકોણ વાજબી અને બુદ્ધિગમ્ય હોય . માત્ર એટલા માટે ટ્રાયલ કોર્ટનો નિર્ણય ઉલટાવવામાં આવશે નહીં કારણ કે અલગ દ્રષ્ટિકોણ શક્ય છે . અપીલેટ કોર્ટ એ પણ ધ્યાનમાં રાખશે કે આરોપીની તરફેણમાં નિર્દોષતાનું અનુમાન છે અને આરોપી કોઈપણ શંકાનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર છે . વધુમાં જો તે હસ્તક્ષેપ કરવાનું નક્કી કરે છે, તો તેણે ટ્રાયલ કોર્ટના નિર્ણય સાથે અસહમત થવા માટે કારણો આપવા જોઈએ" . (ભાર ઉમેરવામાં આવ્યો છે)

૬.૩૫ ઉપરોક્ત નિર્ણયો પરથી, અમારા સુવિચારિત મતે, નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ સામેની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે અપીલેટ કોર્ટની સત્તાઓ અંગે નીચેના સામાન્ય સિદ્ધાંતો ઉભરી આવે છે ;

(૧) અપીલેટ કોર્ટ પાસે તે પુરાવાની સમીક્ષા, પુનઃમૂલ્યાંકન અને પુનર્વિચાર કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે જેના પર નિર્દોષ મુક્તિનો આદેશ આધારિત છે ;

(૨) ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ આવી સત્તાના ઉપયોગ પર કોઈ મર્યાદા, નિયંત્રણ અથવા શરત મૂકતો નથી અને અપીલેટ કોર્ટ તેની સમક્ષના પુરાવા પર હકીકત અને કાયદા બંનેના પ્રશ્નો પર પોતાના નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકે છે ;

(૩) વિવિધ અભિવ્યક્તિઓ, જેમ કે, 'નોંધપાત્ર અને મજબૂત કારણો', 'સારા અને પૂરતા આધાર', 'ખૂબ મજબૂત સંજોગો', 'વિકૃત નિષ્કર્ષ', 'સ્પષ્ટ ભૂલો', વગેરેનો હેતુ નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં અપીલેટ કોર્ટની વ્યાપક સત્તાઓને ઘટાડવાનો નથી . આવી શબ્દાવલીઓ પુરાવાની સમીક્ષા કરવાની અને પોતાના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાની કોર્ટની સત્તા ઘટાડવા કરતાં નિર્દોષ મુક્તિમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે અપીલેટ કોર્ટની અનિચ્છા પર ભાર મૂકવા માટે અલંકારિક ભાષા જેવી વધુ છે .

(૪) અપીલેટ કોર્ટે, જોકે, ધ્યાનમાં રાખવું જ જોઈએ કે નિર્દોષ મુક્તિના કિસ્સામાં, આરોપીની તરફેણમાં બમણું અનુમાન છે . પ્રથમ, ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મૂળભૂત સિદ્ધાંત હેઠળ તેને નિર્દોષતાનું અનુમાન ઉપલબ્ધ છે કે સક્ષમ કાયદાની અદાલત દ્વારા દોષિત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી દરેક વ્યક્તિને નિર્દોષ માનવામાં આવશે . બીજું, આરોપીએ તેની નિર્દોષ મુક્તિ મેળવી લીધા પછી, તેની નિર્દોષતાનું અનુમાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા વધુ મજબૂત, પુનઃપુષ્ટ અને દ્રઢ બને છે .

(૫) જો રેકૉર્ડ પરના પુરાવાના આધારે બે વ્યાજબી નિષ્કર્ષ શક્ય હોય, તો અપીલેટ કોર્ટે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા નિર્દોષ મુક્તિના તારણને ખતેલ પહોંચાડવી જોઈએ નહીં .

૬.૩૬ ખુર્શીદ અહેમદ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ જમ્મુ એન્ડ કાશ્મીર, એઆઈઆર ૨૦૧૮ એસસી ૨૪૫૭ ના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, "નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં અપીલેટ કોર્ટની સત્તા દોષસિદ્ધિ સામેની અપીલ જેટલી જ છે . પરંતુ, નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં, કોર્ટે ધ્યાનમાં રાખવું પડે છે કે નિર્દોષતાનું અનુમાન આરોપીની તરફેણમાં છે અને તે નિર્દોષ મુક્તિના આદેશ દ્વારા મજબૂત બને છે . તે જ સમયે, અપીલેટ કોર્ટ નિર્દોષ મુક્તિના આદેશમાં

મુખ્યત્વે એટલા માટે હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં કારણ કે બે દ્રષ્ટિકોણ શક્ય છે, પરંતુ માત્ર ત્યારે જ જ્યારે હાઈકોર્ટને લાગે છે કે પુરાવાનું મૂલ્યાંકન ભૂલભરેલા વિચારો પર આધારિત છે અને જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પહોંચેલા નિષ્કર્ષમાં સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા છે . વર્તમાન કેસમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પુરાવાના મૂલ્યાંકનમાં સ્પષ્ટ અનિયમિતતા હતી . હાઈકોર્ટે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના સાઉન્ડ સિદ્ધાંતોના આધારે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા નિર્દોષ મુક્તિના ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કર્યો છે અને આરોપીને દોષિત ઠેરવ્યો છે કારણ કે ફરીયાદપક્ષ આરોપીનો દોષ વ્યાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો હતો ."

૭. ઉપરોક્ત ચર્ચા અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા હકીકતોના તારણો પર, તેને વિફલ માની શકાય છે કારણ કે સંબંધિત સામગ્રીની અવગણના કરીને, બાકાત રાખીને અને અપ્રસ્તુત/અસ્વીકાર્ય સામગ્રીને ધ્યાનમાં લઈને તારણો પર પહોંચવામાં આવ્યા છે . તારણ "પુરાવાના વજનની વિરુદ્ધ" છે, તે તર્કને એટલી હદે અવગણે છે કે તે અતાર્કિકતાના દુર્ગુણથી પીડાય છે . કેસના પુરાવાને અવગણીને નિર્ણય પર પહોંચવામાં આવ્યો છે અને કોઈ વ્યાજબી અને સમજદાર વ્યક્તિ તેના પર કાર્ય કરશે નહીં, ટ્રાયલ કોર્ટનો આદેશ અને ચુકાદો વિફલ છે .

૮. હાથ પરના કિસ્સામાં, નજીવી બાબત પર, પ્રતિવાદી આરોપીઓએ મૃતક અને બચાવવા આવેલા ઈજાગ્રસ્તો પર આડેધડ હુમલો કર્યો . આમ, આવી નજીવી બાબત પર આરોપીઓનું આચરણ, જેનાથી એકનો જીવ ગયો અને ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી, તે નોંધનીય છે . આ સંબંધમાં, અમે **આરોપી x વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, એઆઈઆર ૨૦૧૯ એસસી ૩૦૩૧** માં નોંધાયેલ કેસનો સંદર્ભ આપીએ છીએ . એ નોંધવું અપ્રસ્તુત નહીં હોય કે જો આરોપી પર લઘુત્તમ સજા લાદવાનો પ્રસ્તાવ હોય, તો કલમ ૨૩૫(૨) હેઠળ તક આપવાનો પ્રશ્ન ઊભો થશે નહીં . (જુઓ તરલોક સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૧૯૭૭) ૩ એસસીસી ૨૧૮; રામદેવ ચૌહાણ વિ. સ્ટેટ ઓફ આસામ, (૨૦૦૧) ૫ એસસીસી ૭૧૪) .

૯. ઉપર નોંધાયેલા કારણોસર, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૮૨૮/૧૯૯૪ સફળ થાય છે અને અંશતઃ મંજૂર કરવામાં આવે છે . ગોંડલના વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ દ્વારા સેશન્સ કેસ નં. ૧૨૫/૧૯૯૨ માં પસાર કરવામાં આવેલો તારીખ ૨૯.૦૧.૧૯૯૪ નો આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ રદ કરવામાં આવે છે અને બાજુ પર રાખવામાં આવે છે . સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતા, આરોપી નં. ૧ થી આરોપી નં. ૫ ની નિર્દોષ મુક્તિ બાજુ પર રાખવામાં આવે છે . તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૨, કલમ ૧૪૯, ૧૪૩, ૧૪૮ અને ૫૦૪ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૭ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ માટે દોષિત

ઠેરવવામાં આવે છે અને આજીવન કેદની સજા ફટકારવામાં આવે છે . તેમને પ્રત્યેકને રૂ. ૧૦૦૦/- નો દંડ ચૂકવવાનો અને દંડ ન ભરવાના કિસ્સામાં, બે મહિનાની સાદી કેદ ભોગવવાનો આદેશ કરવામાં આવે છે . તેમની પાસે આત્મસમર્પણ કરવા માટે ૨૮.૦૨.૨૦૨૦ સુધીનો સમય રહેશે . આર એન્ડ પી તાત્કાલિક સંબંધિત ટ્રાયલ કોર્ટને પરત મોકલવામાં આવે . જ્યાં સુધી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૩, ૧૪૮, ૧૪૯, ૩૦૭ અને ૫૦૪ નો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી કોઈ અલગ સજા લાદવામાં આવતી નથી . સંબંધિત જિલ્લા અદાલતને આ આદેશનો અમલ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે .

(બેલા એમ. ત્રિવેદી, ન્યાયમૂર્તીશ્રી)

(એ. સી. રાવ, ન્યાયમૂર્તીશ્રી)

મિશ્રા અમિત વી.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of

the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.